

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

**Kritická reflexe výkonu pěstounské péče v České republice
ve vztahu k právům dětí**

Bakalářská práce

Autor: Radka Vokatá
Studijní program: B0923P240001 Sociální práce
Studijní obor: Sociální práce v preventivních službách
Forma studia: Kombinovaná
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Hradec Králové, 2024

Zadání bakalářské práce

Autor: Radka Vokatá

Studium: F21BK0111

Studijní program: B0923P240001 Sociální práce

Studijní obor: Sociální práce v preventivních službách

Název bakalářské práce: **Kritická reflexe výkonu pěstounské péče v České republice ve vztahu k právům dětí**

Název bakalářské práce AJ: Critical reflection on the practice of foster care in the Czech Republic in relation to children`s rights

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce kriticky reflektuje výkon pěstounské péče v České republice. Zabývá se jejími pozitivy i negativy, popisuje slabá místa v systému. V teoretické části budou vysvětleny pojmy jako je pěstounská péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, Úmluva o právech dítěte, práva a povinnosti pěstounů, rodičovská zodpovědnost, poručník. Práce umožňuje získat přehled o současné situaci v oblasti pěstounské péče v České republice, označuje místa, kde dochází ke kolizi výkonu pěstounské péče a naplněním práv a potřeb dětí. Práce se opírá o vybranou literaturu a vzhledem k charakteru cíle bude použita kvalitativní výzkumná strategie.

ARCHER, C., 2001. Dítě v náhradní rodině. Praha: Portál. BUBLEOVÁ, V., 2014. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. DUŠKOVÁ, Š., HOFSCHNEIDEROVÁ, A., KOUŘILOVÁ, K., ed., 2021. Úmluva o právech dítěte: komentář. Praha: Wolters Kluwer. Komentáře Wolters Kluwer. HOVORKA, D., 2021. Sociálně-právní ochrana dětí. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. MATEJČEK, Z., KOLUCHOVÁ, J., ed., 2002. Osvojení a pěstounská péče. Praha: Portál. PEMOVÁ, T., 2022. Data o dětech: sociálně-právní ochrana dětí v České republice v datech. Praha: Grada. POLIŠENSKÁ, P., ed., 2017. Rodinné právo-manželství. Praha: Wolters Kluwer. Musíš znát.

Zadávací pracoviště: Ústav sociální práce,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Oponent: Mgr. et Mgr. Daniel Štěpánek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 30.4.2023

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně a uvedla jsem veškeré použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 11. 03. 2024

.....
Radka Vokatá

Anotace

VOKATÁ, Radka. *Kritická reflexe výkonu pěstounské péče v České republice ve vztahu k právům dětí*. Hradec Králové, 2024, 71 s. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

Bakalářská práce kriticky reflektuje výkon pěstounské péče v České republice ve vztahu k právům dětí. Cílem práce je zjistit, jak je v České republice z pohledu sociálních pracovníků naplňováno právo na udržování rodinných vztahů v případě sourozenců, kteří jsou rozděleni, a z nichž je nejméně jeden umístěn do pěstounské péče, a popsat nejčastější komplikace, se kterými se sociální pracovníci setkávají v praxi během nastavování a samotné realizace osobních kontaktů těchto dětí.

Teoretická část přináší přehled o výkonu pěstounské péče a rolích klíčových účastníků této formy náhradní rodinné péče, poskytuje vhled do legislativního rámce této oblasti v kontextu práv dětí. Popisuje roli sourozence a vliv sourozeneckých interakcí na vývoj osobnosti člověka a věnuje se procesu nastavování kontaktů mezi rozdělenými dětmi.

Praktická část obsahuje analýzu výzkumných dat získaných prostřednictvím kvalitativní výzkumné strategie, konkrétně metodou polostrukturovaných rozhovorů vedených se sociálními pracovníky OSPOD a doprovázejících organizací, kteří mají osobní zkušenost s nastavováním kontaktů mezi sourozenci, kteří jsou rozděleni, a z nichž je nejméně jeden umístěn do pěstounské péče. Výstupem kvalitativního výzkumu jsou poznatky získané z výše definované oblasti pěstounské péče, přinášející hlubší vhled do procesu nastavování a udržování kontaktů mezi rozdělenými sourozenci a označení míst, kde dochází ke kolizi výkonu pěstounské péče a naplněním práv a potřeb dětí. Závěr práce obsahuje shrnutí výzkumných zjištění a prostřednictvím doporučení nabízí opatření a způsoby vedoucí ke zlepšení situace v této oblasti.

Klíčová slova: pěstounská péče, legislativa, sourozenci, nastavování kontaktů.

Annotation

VOKATÁ, Radka. *Critical reflection on the practice of foster care in the Czech Republic in relation to children`s rights*. Hradec Kralove: Philosophical Faculty, University of Hradec Kralove, Institute of Social Work, 2024, 71 pp. Bachelor Thesis. Leader of the Bachelor Thesis: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.

The bachelor's thesis offers a critical examination of foster care practices in the Czech Republic, specifically focusing on how they align with children's rights. Its primary objective is to explore the extent to which the right to maintain family connections is upheld, particularly from the viewpoint of social workers dealing with cases where siblings are separated, and at least one is placed in foster care. Additionally, it aims to outline the most frequent challenges social workers face both in establishing and in the actual execution of personal interactions among these children.

The theoretical section provides a comprehensive review of foster care, detailing the roles of essential stakeholders involved in this care model and shedding light on the legal context of children's rights within this framework. It delves into the significance of sibling relationships, their impact on individual personality development, and discusses the procedures for initiating contact among separated siblings.

In the practical section, the thesis analyzes data gathered through a qualitative research approach, specifically using semi-structured interviews with social workers from OSPOD and related organizations who have direct experience in facilitating contact between separated siblings, where at least one is in foster care. The findings from this qualitative analysis offer valuable insights into the dynamics of establishing and maintaining sibling connections in foster care scenarios, highlighting areas where the implementation of foster care practices and the realization of children's rights may conflict. The thesis concludes by summarizing these insights and reflecting on the broader implications for foster care and children's rights in the Czech Republic.

Keywords: foster care, legislation, siblings, adaptation of contact

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. et Mgr. Radce Janebové, Ph.D., za odborné a profesionální vedení mé bakalářské práce, její cenné rady a podnětné připomínky, které mi byly velmi nápomocné při tvorbě bakalářské práce. Také děkuji všem informantkám, které se zúčastnily výzkumného šetření.

Obsah:

Úvod	1
1 Cíl práce a metodika zpracování	3
2 Teoretická část	6
2.1 Pěstounská péče	6
2.1.1 Prevence	6
2.1.2 Důvody umístění dítěte do náhradní rodinné péče	8
2.1.3 Pěstounská péče	9
2.1.4 Práva a povinnosti pěstounů	11
2.2 Práva a zákony v kontextu sourozeneckých vztahů	12
2.2.1 Práva a zákony České republiky v kontextu sourozeneckých vztahů	13
2.2.2 Mezinárodní práva a zákony v kontextu sourozeneckých vztahů	13
2.2.3 Nejlepší zájem dítěte a princip proporcionality	14
2.2.4 Právo na udržování rodinných vztahů	16
2.3 Účastníci výkonu pěstounské péče v kontextu nastavování kontaktů	18
2.3.1 Úloha OSPOD	18
2.3.2 Úloha doprovázející organizace	20
2.3.3 Úloha pěstouna	21
2.4 Kontakty sourozenců	22
2.4.1 Role sourozence a její pozitivní vliv na vývoj osobnosti člověka	23
2.4.2 Role sourozence a její negativní vliv na vývoj osobnosti člověka	24
2.4.3 Rozdělení sourozenců	25

2.4.4	Proces nastavování kontaktů.....	26
	Shrnutí teoretické části.....	28
3	Empirická část.....	30
3.1	Hlavní výzkumný cíl a dílčí výzkumné cíle.....	30
3.2	Volba výzkumné strategie.....	30
3.3	Technika získávání dat.....	31
3.4	Transformace cílů do tazatelských otázek.....	32
3.5	Volba a charakteristika výzkumného souboru.....	35
3.6	Průběh výzkumu.....	36
3.7	Způsob zpracování dat.....	36
3.8	Reflexe etických rizik výzkumu.....	37
4	Popis a interpretace výsledků výzkumu.....	39
4.1	Analýza a interpretace DC1.....	39
4.2	Analýza a interpretace DC2.....	41
4.3	Analýza a interpretace DC3.....	44
4.4	Analýza a interpretace DC4.....	46
4.5	Analýza a interpretace DC5.....	49
	Shrnutí výsledků.....	52
	Závěr, diskuze a doporučení.....	55
	Seznam použité literatury.....	58
	Seznam tabulek.....	61
	Seznam příloh.....	61
	Příloha A: Přepis rozhovoru.....	1

Seznam použitých zkratk

DC - dílčí výzkumný cíl

IPOD – individuální plán ochrany dítěte

MPSV - Ministerstvo práce a sociálních věcí

OSPOD - orgán sociálně - právní ochrany dětí

TO – tazatelská otázka

Úvod

Tématem této práce je kritická reflexe výkonu pěstounské péče v České republice v kontextu práv dětí. Cílem je kriticky reflektovat výkon pěstounské péče v České republice v rámci rozdělení sourozenců (alespoň jeden sourozenec je umístěn do pěstounské péče, další zůstává v péči jiné osoby) a nastavování kontaktů mezi nimi, zároveň podat přehled o současné situaci v oblasti pěstounské péče v kontextu práva dětí na udržování rodinných vztahů. Popisuje dopady a etická dilemata spojená s odtržením dítěte z rodinného prostředí, v tomto případě od sourozenců a způsoby, kterými je možné v rámci výkonu pěstounské péče podporovat nejen jeho právo na udržování rodinných vztahů, ale i ostatní práva dítěte.

Když jsem přemýšlela nad volbou tématu bakalářské práce, chtěla jsem, aby souviselo s dětmi. Děti jsou má srdeční záležitost a cílová skupina, která mě v průběhu života provází. S dětmi pracuji většinu svého dosavadního života a také sanace rodiny, které jsem se začala v průběhu studia věnovat, je s nimi úzce spjatá. Protože se v průběhu posledních let otázky týkající se práv dětí a jejich optimálního rodinného prostředí staly jedním z klíčových bodů diskusí v oblasti sociální práce a lidských práv, spojení kritické reflexe, pěstounské péče a práv dětí mi připadalo zajímavé a aktuální. Zaměření a zúžení tématu na rozdělení sourozenců a následné nastavení jejich kontaktů je výsledkem dlouhých úvah a debat s lidmi, kteří se v této oblasti pohybují. O důležitosti tématu jsem hluboce přesvědčená. Na základě provedené rešerše a konzultací se sociálními pracovníky mám důvod se domnívat, že aktuálně není k dispozici mnoho zdrojů, které by se této problematice věnovaly, a že je této oblasti věnovaná nedostatečná pozornost. Vážnost situace také umocňuje fakt, že jejími aktéry jsou děti, pro které je nereálné prosadit své zájmy osobně a jejich budoucnost je závislá na rozhodnutí druhých. Proto bych na tuto oblast chtěla upozornit a ověřit, jak tuto problematiku vnímají sociální pracovníci. Pozice sociálního pracovníka je totiž v životě těchto dětí velmi důležitá, lze říci, že sociální pracovník hraje klíčovou roli nejen v procesu vytváření bezpečného prostředí pro dítě a jeho rozvoj, ale i během zvládání obtížných životních situací. Jeho práce vede k zajištění potřeb dětí a naplnění jejich práv.

Tato bakalářská práce popisuje aktuální situaci v České republice v kontextu pěstounské péče a práv dětí, se zaměřením na právo dětí na udržování rodinných vztahů,

v tomto případě sourozeneckých. Zároveň práce reflektuje, jak jsou v rámci pěstounské péče naplňována práva dětí, zda je zajištěn nejlepší zájem dítěte, a jakými metodami a postupy se sociální pracovníci řídí při nastavování kontaktu mezi sourozenci. Práce se opírá o mezinárodní a národní právní normy, zejména Úmluvu o právech dítěte a Listinu základních lidských práv a svobod, Občanský zákoník a další legislativní normy související s právy dítěte a pěstounskou péčí.

1 Cíl práce a metodika zpracování

Hlavním cílem práce je zjistit, jak je v České republice z pohledu sociálních pracovníků naplňováno právo na udržování rodinných vztahů v případě sourozenců, kteří jsou rozděleni, a z nichž je nejméně jeden umístěn do pěstounské péče, a popsat nejčastější komplikace, se kterými se sociální pracovníci setkávají v praxi během nastavování a samotné realizace osobních kontaktů těchto dětí. Hlavní cíl je rozdělen na dílčí cíle (dále jen DC) tak, aby byl popsán proces nastavování a realizace kontaktů dětí.

DC1: Zjistit, jaké metodiky, zákony a postupy využívají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací v ČR při nastavování kontaktů mezi sourozenci, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich umístěn do pěstounské péče.

DC1 zjišťuje, jakými metodikami a zákony se řídí sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací během nastavování kontaktů mezi sourozenci a jak při něm postupují.

DC2: Zjistit, s jakými komplikacemi se v praxi během nastavování a realizace kontaktu sourozenců, kteří jsou rozdělení, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, setkávají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací.

Úkolem DC2 je zjistit, s jakými komplikacemi se setkávají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací během nastavování a realizace kontaktu mezi sourozenci.

DC3: Zjistit, jak uvedené komplikace provázející nastavování a realizaci kontaktu sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací řeší a jakými vodítky se při tom řídí.

DC3 má za úkol zodpovědět, jak řeší sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací komplikace spojené s nastavováním a realizací kontaktů mezi sourozenci a jakými vodítky se při řešení těchto komplikací řídí.

DC4: Zjistit, jaká další práva sourozenců, kteří jsou rozdělení, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, mohou být z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a doprovázejících organizací těmito komplikacemi dotčena.

DC4 má zjistit, které právo dětí je podle sociálních pracovníků OSPOD a doprovázejících organizací klíčové v procesu nastavování kontaktů mezi sourozenci, která další práva

v tomto procesu podle nich figurují, která práva se dostávají do kolize s právem klíčovým a jak tyto kolize sociální pracovníci řeší.

DC5: Zjistit, jak sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací hodnotí podporu ze strany sociálního systému pro prosazování práv sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, na udržování rodinných sourozeneckých vztahů.

DC5 zodpoví, jak vnímají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací podporu sociálního systému v oblasti nastavování kontaktů mezi sourozenci, kde vidí slabá místa sociálního systému, a poptává popis konkrétních změn či opatření vedoucích ke zlepšení fungování sociálního systému v oblasti nastavování kontaktů mezi sourozenci.

Teoretická část se skládá ze čtyř kapitol. První kapitola se věnuje prevenci problémů spojených s péčí o dítě, popisuje postupy sociálních pracovníků v této oblasti. Následně objasňuje důvody umístění dítěte do pěstounské péče a právní normy týkající se výkonu pěstounské péče i samotných pěstounů. Druhá kapitola poskytuje vhled do legislativní oblasti v kontextu práv dětí. Samostatné podkapitoly se věnují zákonům České republiky a mezinárodní legislativě, principu nejlepšího zájmu dítěte a samotnému právu na udržování rodinných vztahů. Kapitola třetí popisuje úlohu sociálních pracovníků a úlohu pěstouna v procesu plánování a samotné realizace kontaktů mezi sourozenci. Poslední kapitola se věnuje vztahům mezi sourozenci, popisuje jejich pozitivní i negativní důsledky na rozvoj osobnosti člověka, hodnotí vliv rozdělení sourozenců na osobnost dítěte. Závěrečná podkapitola popisuje proces a metody nastavování kontaktů mezi sourozenci sociálními pracovníky.

V praktické části je zjišťováno, jak je v České republice z pohledu sociálních pracovníků naplňováno právo na udržování rodinných vztahů v případě sourozenců, kteří jsou rozděleni, a z nichž je nejméně jeden umístěn do pěstounské péče, a popsat nejčastější komplikace, se kterými se sociální pracovníci setkávají v praxi během nastavování a samotné realizace osobních kontaktů těchto dětí. Data jsou získána prostřednictvím kvalitativní výzkumné strategie formou techniky polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky OSPOD nebo doprovázejících organizací, kteří se s touto situací setkali v praxi.

Aplikačním cílem této práce je navrhnout doporučení a strategie pro zlepšení a efektivnější naplňování práva na udržování rodinných vztahů mezi rozdělenými sourozenci,

z nichž je alespoň jeden umístěn do pěstounské péče. Tato doporučení by měla být založena na analýze nejčastějších komplikací, se kterými se sociální pracovníci setkávají při nastavování a realizaci osobních kontaktů mezi těmito dětmi. Tak by měla práce zkoumat nejen aktuální stav, ale také mít konkrétní přínosy pro praxi sociálních pracovníků a zlepšení podmínek pro udržování rodinných vztahů mezi rozdělenými sourozenci.

2 Teoretická část

2.1 Pěstounská péče

Téma pěstounské péče provází celou práci, jejímž klíčovým aktérem je jeden ze sourozenců umístěný právě do tohoto typu náhradní rodinné péče. Proto je nezbytné vysvětlit její podstatu, především v kontextu práva, důvody, proč péči o dítě přebírá pěstoun, který se vždy nastavování a realizace kontaktů účastní a také jeho práva i povinnosti, které se v procesu nastavování kontaktů promítají.

2.1.1 Prevence

Občanský zákoník označuje pěstounskou péči jako jednu z forem náhradní rodinné péče, v rámci které se o dítě osobně stará pěstoun. Do pěstounské péče může být dítě umístěno jedině soudem ve chvíli, kdy se o něho nedokáže postarat ani jeden z rodičů, ani poručník (Bubleová, 2014). Umístění dítěte do pěstounské péče je až závěrečnou fází celého procesu, který by nemusel být zahájen v případě úspěšné prevence problémů v rámci péče o dítě. Prevence je jeden z klíčových principů sociálně-právní ochrany dětí. Preventivní a poradenské aktivity jsou základním stavebním kamenem tohoto principu. Ideálním způsobem je včas označit možné riziko a současně zajistit pomoc. Vyhledávání ohrožených dětí mají za povinnost orgány sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Tato činnost je zanesena v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí, konkrétně § 52 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, který umožňuje navštívit dítě i rodinu v místě bydliště a získávat informace o úrovni péče o dítě, projevech jeho chování a sociálních podmínkách, ve kterých dítě vyrůstá. Významnou úlohu v souvislosti s vyhledáváním ohrožených dětí má oznamovací povinnost. Každá fyzická osoba, která zná skutečnosti nasvědčující, že se jedná o dítě z cílové skupiny sociálně-právní ochrany dětí, má možnost na základě § 7 odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí tuto skutečnost oznámit libovolnému OSPOD. Pravidelné vyhodnocování situace dítěte, které se nachází v evidenci OSPOD je povinností obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Cílem je včas zjistit, zda jde o dítě, na které se vztahuje § 6 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Stejný úřad na základě vyhodnocení situace dítěte vytvoří **individuální plán ochrany dítěte** (dále jen IPOD), který definuje důvody ohrožení dítěte, vymezuje způsoby ochrany dítěte, poskytuje pomoc rodině dítěte a podporuje kompetence rodiny. Jeho obsahem jsou cíle

a jednotlivé kroky vedoucí k odstranění problémů a důvodů jeho ohrožení. Součástí je také popsání náplně jednotlivých účastníků, spolupráce OSPOD s rodiči a dalšími subjekty, časové vymezení jednotlivých úkolů i popis jejich naplnění (Hovorka, 2021; Matoušek, Pazlarová, 2016).

K naplnění cílů IPOD slouží různé metody sociální práce. **Případová konference** je běžně používanou metodou v rámci činnosti OSPOD. Poskytuje možnost projednat a řešit situaci dítěte a rodiny v rámci multidisciplinární spolupráce. OSPOD má úlohu koordinátora přizvaných účastníků. Dle § 14 odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí je obecní úřad povinen svolat případovou konferenci vždy před podáním návrhu soudu na jakékoliv opatření spojené s omezením či odebráním rodičovské zodpovědnosti. Dalším nástrojem vedoucím k naplnění cílů je sociálně-poradenská činnost. Zajišťuje ji obecní úřad obce s rozšířenou působností a může ji poskytovat prostřednictvím vlastních zaměstnanců nebo formou zprostředkování. Nejčastějšími smluvními poskytovateli jsou rodinné a manželské poradny, sociálně aktivizační služby, raná péče, krizová pomoc, školská poradenská zařízení, střediska výchovné péče, ale stejně tak fyzické osoby s odbornou způsobilostí. V případě, že i přes oprávněnou potřebu využití služeb a jejich nezajištění rodiči je OSPOD oprávněn na základě § 150 správního řádu uložit rodičům povinnost využít tento druh pomoci (Hovorka, 2021).

Z výzkumu Ministerstva práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) vyplývá, že sami zaměstnanci OSPOD nejčastěji řadí mezi nejefektivnější metody případovou konferenci a využívání a spolupráci odborných služeb, pomáhajících a doprovázejících organizací a celkově neziskového sektoru. Jako další efektivní metody jsou uváděny přímá práce OSPOD s rodinami, IPOD, poradenství a sanace rodiny (MPSV, 2017).

Pokud nebyla sjednána náprava v chování dítěte prostřednictvím poradenské pomoci, přistupuje obecní úřad s rozšířenou působností či soud k uložení výchovných opatření podle § 13 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí a § 295 odst. 1 občanského zákoníku. Rodičům i dítěti, které je schopné pochopit podstatu tohoto trestu, je možné uložit v případě ne příliš podstatných provinění napomenutí. Ve chvíli, kdy hrozí ohrožení výchovy dítěte, ale je pravděpodobnost, že se situace díky opatření zklidní, je nařízen dohled nad dítětem. Uložení omezení dítěti, jeho rodičům nebo osobě, která má dítě svěřeno do péče, je vhodné v situaci, kdy je možné konkrétně označit negativní vlivy ve výchově dítěte a ty prostřednictvím omezení odstranit. Další možností je uložení dítěti,

rodičům nebo osobě, která má dítě svěřeno do péče povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc, účastnit se setkání s mediátorem nebo rodinné terapie. Pokud výše uvedená výchovná opatření selžou a situace se nezlepší, je možné podle § 13a zákona o sociálně-právní ochraně dětí **dočasně odebrat dítě z péče rodičů** nebo osoby, která má dítě svěřeno do péče. Dítěti je nařízený tříměsíční pobyt (ve výjimečných případech se může prodloužit na 6 měsíců) ve středisku výchovné péče, v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, v zařízení poskytovatele zdravotních služeb nebo v domově pro osoby se zdravotním postižením (Macela, 2019).

2.1.2 Důvody umístění dítěte do náhradní rodinné péče

Pokud mírnější opatření selhala a vážné ohrožení či narušení výchovy dítěte trvá, může soud rodiče **zbavit rodičovské odpovědnosti a dítě odebrat z rodiny**. Rodičovskou odpovědnost vystihuje § 858 ve spojení s § 865 a násl. Občanský zákoník, právní úprava v zásadě koresponduje s Principy evropského rodinného práva ve věci rodičovské odpovědnosti. Její podstatou je výkon rodičovství, soubor povinností vůči dítěti, ochrana práv a zájmů dítěte, zajištění zdravého rozvoje vzdělání, správy jmění, právo na udržování osobních vztahů s dítětem a dalších dílčích aktivit a práv vedoucích k zajištění blaha dítěte. Rodičovská odpovědnost počíná narozením dítěte a končí nabytím zletilosti dítěte. Do trvání a rozsahu rodičovské odpovědnosti může zasáhnout výhradně soud třemi způsoby. Pozastavením výkonu rodičovské odpovědnosti (§870, občanský zákoník), omezením rodičovské odpovědnosti §870, občanský zákoník) nebo zbavením rodičovské odpovědnosti (§871 odst. 1,2, občanský zákoník; Šínová et al., 2016).

Statistiky MPSV říkají, že je ročně odebráno z rodin přibližně 3 500 dětí. U necelé poloviny dětí je důvodem zanedbání péče, u čtvrtiny dětí jejich výchovné problémy a u zbývajících čtvrtiny jiné překážky v péči o dítě na straně rodičů. Jedna dvacetina dětí je odebrána z důvodu týrání a zneužívání. Počet odebraných dětí se v posledních letech mírně snižuje. Zanedbáním péče (nejobvyklejší motiv k odebrání) se rozumí situace, kdy rodiče nedokáží zajistit dítěti základní potřeby jako je strava, hygiena, zdravotní péče a odpovídající bydlení. Často bývá situace provázána nezaměstnaností rodičů, zadlužeností, rodiče se většinou nachází ve špatné finanční situaci. Výskyt závislostí, nedostatečných rodičovských kompetencí, sníženého intelektu nebo nízkého věku rodičů je obvyklý, stejně tak jako skupina rodičů, kteří sami pocházejí z nefunkčních rodin nebo ústavní

péče. Dlouhodobě nezvládaná péče o děti, která není řešena spoluprací a pomocí sociálních pracovníků, může u starších a dospívajících dětí vygradovat do výchovných problémů dítěte. Včasný zásah sociálních pracovníků by dokázal alespoň některým z nich pomoci předejít. Výchovné problémy jsou dalším důvodem k odebrání dítěte z rodiny. Dítě (většinou v období dospívání) vykazuje trestnou činnost, záškoláctví, chová se agresivně, utíká z domova, nerespektuje autority, zneužívá návykové látky. Někdy se stane, že se rodič (v tomto případě matka) dítěte zřekne ihned po narození a dítě opouští již v porodnici. Závislosti rodičů jsou dalším důvodem k odebrání dítěte. Jejich přítomnost brání v péči o dítě, může vést k ohrožení života dítěte, jejich užívání vede i ke zhoršení finanční situace rodiny. Týrání, zanedbávání a zneužívání končí odebráním dítěte téměř vždy. Dalšími důvody jsou nedostatečné rodičovské kompetence, úmrtí rodičů, nemoc rodičů, výkon trestu či trestná činnost rodiče, nezáměr rodičů, zdravotní stav dítěte, kdy rodiče nejsou schopni se o něho postarat, domácí násilí (MPSV, 2017).

V případě, že situace nedovoluje setrvání dítěte v biologické rodině, snaží se soud umožnit **umístění dítěte do náhradní rodinné péče**, případně předpěstounské péče. Ústavní péče je v současné době pokládána za krajní řešení a využívána v případě, kdy se nedá využít jiných možností. Pokud svěření do péče osoby blízké či příbuzné není v kolizi se zájmy dítěte, dostává před cizím pěstounem přednost tato osoba (Bubleová, 2014).

2.1.3 Pěstounská péče

Občanský zákoník označuje pěstounskou péči jako jednu z forem náhradní rodinné péče, v rámci které se o dítě osobně stará pěstoun. V případě, že se ví, jak dlouhá doba je nutná k umístění dítěte mimo rodinu, vyskytne se důvod odebrání, který lze odstranit či vyřešit, může soud svěřit dítě do pěstounské péče na dobu určitou. Ta pomáhá překonat dočasné krizové situace v rodině. Formu krátkodobé náhradní rodinné péče popisuje v ustanovení § 958 odst. 3 občanský zákoník s tím, že je zde odkaz na detailní úpravu v § 27a zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Dítě je soudem svěřeno dle zákona na návrh OSPOD na dobu ne delší než 1 rok osobě vedené v evidenci SPOD. V obráceném případě se přistupuje k dlouhodobé pěstounské péči. Za dlouhodobá řešení je považována dlouhodobá pěstounská péče zprostředkovaná a dlouhodobá péče nezprostředkovaná. Využívají se v případech, kde je pravděpodobnost návratu dítěte k biologickým rodičům mizivá,

možnosti návratu již byly vyčerpány. V případě nezprostředkované (příbuzenské) pěstounské péče je dítě umístěno do péče příbuzných, v případě zprostředkované pěstounské péče se hledají cizí pěstouni. Je obvyklé, že dítě v pěstounské rodině setrvá do plnoletosti. Jen ve výjimečných případech se dítě vrátí do vlastní rodiny (Asociace, 2019).

Pěstouni jsou po celou dobu povinni podporovat kontakt dítěte s jeho vlastní rodinou. Zájemci o pěstounskou péči dlouhodobou rovněž prochází procesem zprostředkování pěstounské péče tak, jak je dáno zákonem o sociálně právní ochraně dětí (§ 19a-27), v rámci kterého procházejí odborným posouzením orgánu sociálně právní ochrany dětí a absolvují odbornou přípravu v rozsahu 48 hodin.

Pěstounská péče je nejčastější formou náhradní rodinné péče v České republice. K 31. 12. 2016 žilo v pěstounské péči téměř 11 tisíc dětí (10 922). Druhou nejčastější formou je svěřeni dítěte do péče jiné osoby než rodiče. V této formě péče žilo ve stejném období více než 4 tisíce dětí (4 161). V poručenství s osobní péči poručníka žilo ke stejnému datu o málo více než 3 tisíce dětí (3 013) a v pěstounské péči na přechodnou dobu 540 dětí. Pěstounská péče je pojímána spíše jako řešení přechodné. Děti své rodiče znají, v rámci jejich pobytu u pěstounů je podporován styk rodičů s dětmi. Rodiče mohou děti požadovat zpět, návrat dětí do biologické rodiny není vyloučený. Z pohledu práva nenahrazuje pěstoun rodiče v celé míře, dítě zastupuje jen v záležitostech běžných a vůči dítěti nemá vyživovací povinnost, ta zůstává na straně rodičů. V případě nutnosti vyřízení věci mimořádné musí pěstoun získat souhlas zákonného zástupce, v krajních případech soudu. Pokud pěstoun vnímá rozhodnutí zákonného zástupce v rozporu se zájmem dítěte, má právo oslovit soud a žádat o jeho rozhodnutí. K zásadním prováděcím předpisům vymezujících pěstounskou péči patří v současné době zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník (§ 958-970) a zákon č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. V zákonu č.89/2012 Sb. se uvádí, že do pěstounské péče je dítě umístěno ve chvíli, kdy se o něho nedokáže postarat aspoň jeden z rodičů, ani poručník. Pěstounská péče končí nejpozději s nabytím svéprávnosti nebo zletilosti dítěte. O svěřeni do péče rozhoduje soud. Pokud se v rodině dítěte vyskytne důvod odebrání, který lze odstranit či vyřešit, může soud svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu. Rodičovská odpovědnost vymezuje práva a povinnosti rodičů, které vůči dětem mají, kromě práv přenesených na pěstouny během výkonu jejich péče. Rodiče mají právo na kontakt s dítětem, stejně tak na informace o něm. Rodič může požádat soud o návrat dítěte do své osobní péče. Pěstoun, rodič i dítě mají právo

v případě významné změny životní situace nebo zásadního konfliktu mezi pěstounem a rodičem ohledně dítěte podat návrh soudu o zrušení pěstounské péče či změnu práv (§ 958-970, OZ).

V případě, že rodiče dítěte zemřeli, byla jim odebrána rodičovská zodpovědnost, byl pozastaven výkon rodičovské zodpovědnosti, byla omezena svéprávnost nebo se jedná o dítě nezletilých rodičů, určí soud dle § 928 až § 942 občanského zákoníku dítěti **poručníka**. Pokud tím nejsou porušeny zájmy dítěte, mělo by jít o plně svéprávnou osobu žijící příkladným životem, která byla doporučena rodiči, příbuznou nebo blízkou dítěti nebo alespoň rodině. Stát se poručníkem není povinnost, osoba stanovená soudem může toto jmenování odmítnout. OSPOD vykonává funkci veřejného poručníka v období, kdy dítě poručníka nemá (zatím nebyl stanoven nebo se neujal funkce) nebo v případě, že se pro dítě nepodaří vhodného poručníka najít. Jedná se o zastupování v právních věcech, osobní péči zařizuje zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc či ústavní zařízení. Kromě vyživovací povinnosti má poručník, který má dítě v osobní péči, vůči dítěti stejná práva a povinnosti jako rodič. Po celou dobu výkonu poručnictví je pod pravidelným dohledem soudu a je odpovědný soudu řádným plněním své úlohy. Poručník současně spravuje majetek dítěte (MPSV, 2023). Dle statistik Nadace Sirius vykonávalo 12 351 osob pěstounskou péči, z toho většinu zastávala příbuzenská pěstounská péče - 68 %, dlouhodobá pěstounská péče zaujímala 25 % a pěstounská péče na přechodnou dobu tvořila zbytek - cca 7 % (Asociace, 2019).

2.1.4 Práva a povinnosti pěstounů

Práva a povinnosti pěstounů upravuje zákon č.89/2012 Sb., občanský zákoník: „*Pěstoun je povinen se o dítě osobně starat*“. V běžných záležitostech dítěte je oprávněn a povinen o dítěti rozhodovat, zastupovat ho, spravovat jeho majetek. Povinností pěstouna je také předávat rodičům informace o důležitých skutečnostech týkajících se života dítěte. „*Pěstoun má povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s jeho rodiči, dalšími příbuznými a osobami dítěti blízkými*“ (§ 958, OZ). Styk dítěte s rodičem může zakázat či upravit jedině soud. Během výkonu pěstounské péče využívá pěstoun přiměřeně práva a povinnosti rodičů, do těchto kompetencí může zasáhnout v případě výjimečných situací výhradně soud (zákon č.89/2012 Sb., OZ).

Další práva a povinnosti pěstounů (osob v evidenci) upravuje § 47a odst. 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Jsou součástí dohody o výkonu pěstounské péče. Práva a povinnosti se vždy **individuálně** přizpůsobí konkrétní rodině, situaci i potřebám, jejich účelem je zajištění podpory a pomoci pěstounům v oblasti edukační, sociální i poradenské. Mezi práva pěstounů patří právo na poskytnutí trvalé nebo dočasné pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě; právo na poskytnutí pomoci se zajištěním celodenní péče o svěřené dítě nebo děti v rozsahu alespoň 14 kalendářních dnů v kalendářním roce, jestliže svěřené dítě dosáhlo věku 2 let; právo na zprostředkování psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci nejméně jednou za 6 měsíců; právo na zprostředkování nebo zajištění bezplatné možnosti zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě; **právo na pomoc při udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s osobami dítěti blízkými**, zejména s rodiči a při realizaci styku rodičů s dítětem v pěstounské péči, **včetně pomoci při zajištění místa pro uskutečňování styku oprávněných osob s dítětem a při zajištění asistence při tomto styku**; povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě. § 47 a současně upravuje i povinnosti pěstounů, mezi něž patří povinnost umožnit sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí; **povinnost** v souladu s IPOD **udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými**, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v pěstounské péči, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak (Hovorka, 2021).

2.2 Práva a zákony v kontextu sourozeneckých vztahů

Protože má práce reflektovat naplňování práv dětí – sourozenců, popisovat případné kolize těchto práv, je nutné v teoretické části představit klíčové legislativní zdroje a vodítka, která se těchto dětí týkají. Tato kapitola umožňuje seznámení se s právy dětí umístěných do pěstounské péče v kontextu kontaktů mezi sourozenci. Předpokládám, že o níže uvedené předpisy se opírají sociální pracovníci během nastavování kontaktů rozdělených sourozenců. Pěstounská péče a práva dětí jsou vzájemně propojené, respektování a zajištění práv dětí jsou pro všechny formy péče o děti klíčové. Kontakty sourozenců, z nichž je alespoň jeden umístěn do pěstounské péče a proces nastavování kontaktů těchto dětí

jsou komplexní záležitostí, která vyžaduje citlivý přístup ke specifickým potřebám a právům každého jednotlivého dítěte. Během tohoto procesu je nutné respektovat mezinárodní normy a národní legislativu týkající se práv dětí a rodinného života.

2.2.1 Práva a zákony České republiky v kontextu sourozeneckých vztahů

Smyslem a účelem veškerých legislativních předpisů je vždy chránit dítě v situaci, kdy je významně ohrožen nejlepší zájem dítěte. Ochranu dítěte nelze pokrýt jedním předpisem či zákonem, je zajištěna celým souborem práv a oprávněných zájmů a je obsažena v různých právních oblastech a právních předpisech různé právní síly na vnitrostátní i mezinárodní úrovni. Všechny uznávají zvláštní právní postavení dítěte.

České právo zastupuje **Listina základních lidských práv a svobod**, která hájí práva všech občanů České republiky včetně dětí. I když nebyla vytvořena výhradně pro děti, mnoho jejích ustanovení má klíčový význam pro zajištění práv nejmladších členů společnosti. Její ustanovení zohledňují specifické potřeby a zranitelnost dětí a zdůrazňují důležitost jejich plného rozvoje, bezpečnosti a respektování jejich důstojnosti. Jedním z práv, které je v Listině základních lidských práv a svobod uvedeno, je **právo na rodinný život a rodinu**, a tedy i sourozenecké vazby, nacházející se pod ústavní ochranou **čl. 10 odst. 2 a čl. 32 odst. 1 Listiny základních lidských práv a svobod**.

V rámci českého prostředí je možné zmínit také ustanovení § 29 odst. 1 větu druhou zákona o sociálně-právní ochraně dětí, který ukládá společné umístění sourozenců jako prioritní obecnímu úřadu s rozšířenou působností - tedy OSPOD (Úřad, 2021; Doporučení, 2020).

2.2.2 Mezinárodní práva a zákony v kontextu sourozeneckých vztahů

Nejvýznamnější mezinárodní smlouvou hájící práva dětí je v rámci právního řádu České republiky **Úmluva o právech dítěte** (Sdělení č. 104/1991 Sb.). Tuto smlouvu kromě dvou zemí ratifikoval celý svět. Čl. 10 Ústavy České republiky (č. 1/1993 Sb.) říká, že mezinárodní smlouvy, které schválil Parlament a byly ratifikovány, jsou součástí právního řádu. Pokud je vnitrostátní zákon v rozporu s mezinárodní smlouvou, dostává přednost mezinárodní smlouva. Úmluva stojí na základním principu, který říká, že dítě je nositelem práv, má své potřeby, které je schopné popsat a rozhodnout o nich. Kromě ochrany a bezpečí je pro dítě důležitá i jistá míra samostatnosti zohledňovaná úměrně

věku. Úmluva o právech dítěte stojí na základních principech: čl. 2 odst. 1, zákaz diskriminace - práva jsou zaručena každému dítěti bez jakékoli diskriminace, bez ohledu na barvu pleti, pohlaví, zdravotní stav, náboženství, kulturní a sociální původy a další specifiky. čl. 3 odst. 1, **ochrana nejlepšího zájmu a blaha dítěte** – nejlepší zájem dítěte je předním hlediskem při jakékoli činnosti spojené s dětmi. Všechny instituce a subjekty pracující s dětmi v kontextu jejich práv jsou zavázány zajistit dětem ochranu a péči. V důsledku každého rozhodnutí by měl být nejlepší zájem dítěte. Čl. 6, přirozené právo dítěte na život, jeho zachování a rozvoj dítěte – rozvojem dítěte je myšlen komplexní rozvoj včetně psychické, sociální a fyzické oblasti. Hovorka (2021) uvádí jako další základní principy také vymezení pojmu „dítě“ (čl. 1 Úmluvy o právech dítěte) – každý člověk mladší osmnácti let, pokud nenabyl zletilosti dříve a **ochranu rodiny jako přirozeného prostředí pro výchovu dítěte** (preambule Úmluvy o právech dítěte) – v zájmu dítěte je vyrůstat v láskyplném prostředí rodiny, která vytváří ideální podmínky pro rozvoj svých členů, a která má současně nárok na ochranu a pomoc, aby mohlo být její poslání naplněno. O kontrolu nad plněním a dodržováním se stará Výbor OSN pro práva dítěte se sídlem v Ženevě (Hofschneiderová, 2016).

Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte a Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod jsou dalšími dokumenty, které reflektují potřebu zachování sourozenecké vazby. Úmluva konkrétně v čl. 8 zaručuje právo každého na respektování svého rodinného života. Ačkoliv je podstatou tohoto článku spíše uložení povinnosti nedělat zbytečné zásahy veřejné moci, součástí tohoto ustanovení je i další část - garance státu aktivně chránit rodinný život. V praxi to představuje **povinnost sociálních pracovníků se aktivně zajímat o sourozence, vyhledávat je a snažit se v maximální míře o jejich společné umístění mimo biologickou rodinu a v případě, že to z oprávněných důvodů není možné, snažit se o intenzivní kontakt mezi nimi** (Doporučení, 2020).

2.2.3 Nejlepší zájem dítěte a princip proporcionality

Nejlepší zájem dítěte je základní princip, vycházející z článku 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, u kterého platí, že *„zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať již uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, správními nebo zákonodárnými orgány“*. Ve chvíli, kdy je ohrožen, zasahuje stát. *„Cílem konceptu nejlepšího zájmu dítěte je zajistit jak plné, tak i účinné požívání*

všech práv zakotvených v Úmluvě a celostní rozvoj dítěte“ (Všeobecný komentář č. 14, odst. 4). Primárně je vykonavatelem nejlepšího zájmu dítěte v průběhu každodenních činností pečující osoba. Ustálené spojení nejlepší zájem dítěte je neurčitý právní pojem, nevytváří ovšem mustr a nepokrývá konkrétní řešení budoucích situací. Vychází z toho, že každé dítě je jiné a má jiné potřeby, proto je třeba hodnotit **nejlepší zájem konkrétního dítěte**. Posuzování nejlepšího zájmu dítěte je činností **OSPOD** a soudů, proces spočívá zejména v hodnocení dotčených zájmů a jejich dopadu v rámci komplexu a souvislostí. V Komentáři je uvedeno sedm základních hledisek klíčových pro proces posuzování nejlepšího zájmu dítěte. Názor dítěte – nejlepší zájmy nelze určit, aniž by nebyl vyslechnut názor dítěte, zjištěno, jak dítě situaci vnímá a chápe. Je velmi důležité nechat děti co nejvíce participovat na rozhodnutích a postupech, které se jich týkají, pochopitelně úměrně věku a mentální vyspělosti. Názoru a přáním nemusí být vždy vyhověno, může být v kolizi s nejlepším zájmem. Identita dítěte – při posuzování nejlepšího zájmu dítěte je třeba zohlednit faktory, ovlivňující vývoj, kulturu a prostředí dítěte, kterými jsou pohlaví, etnikum, náboženství, sexuální orientace. **Zachování rodinného prostředí a navázaných vztahů** - k oddělení dítěte od rodiny by mělo docházet jen v nejkrajnějším případě a i v této situaci je důležité **podporovat vztahy a kontakty s biologickou rodinou**, pokud to není v rozporu s nejlepším zájmem dítěte. Péče, ochrana a bezpečí dítěte – úzce souvisí s výkonem rodičovské zodpovědnosti. Dítěti je třeba pokrýt potřeby materiální, emocionální, vytvářet podmínky pro zdárný psychomotorický vývoj v bezpečném prostředí. Situace zvláštní zranitelnosti dítěte – situace, kdy je třeba zajistit ochranu dětem se specifickou odlišností (etnikum, zdravotní postižení, oběť trestného činu). Právo dítěte na zdraví - pokud se nabízí více možností léčby, případně nejasné prognóze léčby, je třeba zvážit všechny faktory, situaci hodnotit komplexně se zapojením dítěte (úměrně věku). Právo dítěte na vzdělání – umožnění dítěti přístupu ke kvalitnímu vzdělávání za podpory a vytvoření vhodných podmínek po celé období dětství (Westphalová, Šínová, 2019).

V situaci dítěte může dojít ke **kolizi mezi konkrétními zájmy dítěte**. Nikdy se nesmí bezdůvodně upřednostnit jedno právo před druhým, vždy je důležité hledat důvody směřující ke konkrétním řešením. Důležité je zohledňovat fakt, že dítě se rozvíjí a roste, jeho situace a podmínky se průběžně mění, brát na zřetel výhled do budoucna. Proto by se mělo přednostně přistupovat k rozhodnutím, která se dají průběžně upravovat, nejsou konečná. Jako jeden ze základních pilířů rozhodovací praxe přijímá Ústavní soud **princip**

proporcionality. Test proporcionality se skládá ze tří základních kritérií. Těmi jsou vhodnost, potřebnost a proporcionalita v užším slova smyslu. Fáze jsou postupně hodnoceny vždy ve stejném pořadí, ve kterém jsou výše uvedeny. Prvním krokem testu proporcionality je test vhodnosti. Jeho účelem je zkoumání, zda-li je zásah do základních lidských práv způsobilý dosáhnout svého cíle. Výsledkem tohoto testu je výrok, zda je možné tímto způsobem dosáhnout daného cíle, či nikoliv. Test potřebnosti je druhým krokem testu proporcionality. V něm se zjišťuje, zda neexistuje způsob, který by při stejném výsledku byl méně invazivní v rámci zásahu do lidských práv. Poslední fází je test přiměřenosti – zkoumá se, zda zásah do lidských práv je vyvážený výsledkem, který za to stojí (Ondřejek, 2012). Zásada proporcionality platí pro všechny oblasti, kde je třeba pracovat s lidskými právy a je považována za řešení nejlepší, nicméně ne ideální. Zatímco právní postup je činit rozhodnutí čistě právní, neosobní, bez emocí, poslání a **práce sociálního pracovníka je spojená s hodnocením komplexním**, se zapojením vlastních hodnot, morálky a etiky. I v samotné sociální práci se liší přístup soudce či sociálního pracovníka (Janebová, 2022). Janebová označuje slabá místa v oblasti sociální práce v kontextu právních dilemat a vytváří sedmikrokový postup vedoucí k jejich efektivnějšímu, spravedlivějšímu a přesnějšímu řešení.

2.2.4 Právo na udržování rodinných vztahů

Rodina je považována za základní jednotku společnosti a přirozené prostředí dítěte. Rodina v kontextu práv je chápána jako biologičtí rodiče či jiné pečující osoby a okruh příbuzných. K rozdělení rodiny by mělo docházet jen v krajním případě a ve chvíli, kdy to vyžaduje nejlepší zájem dítěte. Pokud k oddělení dítěte od rodiny dojde, je důležité a nutné udržování osobního kontaktu s rodiči, tak s příbuznými i osobami blízkými, se kterými má dítě osobní vazbu. I přes tvrzení, že mezi základními právy dítěte neexistuje žádná hierarchie, je jak Výborem OSN pro práva dítěte, tak Evropským soudem pro lidská práva či českým Ústavním soudem přihlíženo na **právo dítěte na zachování jeho rodinného prostředí** jako na velmi významnou položku. Je třeba zohlednit, že v rodinném prostředí má dítě zájem žít a vyrůstat, je to prostředí, na které je zvyklé a kde se nemusí omezovat, cítí se svobodně. Neexistuje alternativa, která by plně nahradila rodinu. To platí především pro zařízení zřizovaná orgány veřejné moci, tedy především ústavní zařízení, „*která mají (nutně) vlastní režim, který vnucují (v souladu se zákonem) svým*

chovancům.“ – nález Ústavního soudu ze dne 2. 4. 2009, sp. zn. II. ÚS 1945/08 (Hofschneiderová, 2016). Klíčové právní předpisy a úmluvy podporují a chrání toto právo, přičemž zdůrazňují nejlepší zájem dítěte a respektují jeho lidská práva. Právo dětí na udržování rodinných vztahů je klíčovým aspektem lidských práv, který nabývá zvláštního významu v případech, kdy dochází k jejich odebrání z rodiny a je pevně ukotveno v českém legislativním rámci, který respektuje mezinárodní dohody a úmluvy, zejména Úmluvu o právech dítěte. **Úmluva o právech dítěte** je základním právním dokumentem, který chrání práva dětí v různých situacích, včetně odebrání z rodiny. **Článek 9** této úmluvy stanoví právo dítěte na zachování rodinných vztahů. Toto právo by mělo být zajišťováno, zejména pokud je dítě umístěno pod dohled státu (Sdělení, 1991).

Občanský zákoník stanovuje základní principy a povinnosti v oblasti rodinného práva. Zdůrazňuje, že rodiče mají právo na péči o své dítě, současně definuje povinnost státu v rámci péče o děti, které nemají rodiče nebo jim nemohou být svěřeny (zákon č. 89/2012 Sb.).

Ve stejném duchu považuje **zákon o sociálně-právní ochraně dětí** v § 17 kontakt dítěte s rodiči za klíčový prvek, který může být soudně upravován v souladu s nejlepším zájmem dítěte. Tento zákon v § 17 upravuje otázky týkající se kontaktu dítěte s rodiči. Zde je stanoveno, že soud může nařídit, umožnit nebo omezit kontakt dítěte s rodiči v souladu s nejlepším zájmem dítěte. To zahrnuje situace, kdy je dítě odebráno z rodiny a je umístěno pod péči státu nebo pěstounskou péči (zákon č. 359/1999 Sb.).

Podle Úmluvy o právech dítěte má každé dítě právo na zachování rodinných vztahů (článek 9). Toto právo je důležité, zejména když je dítě odebráno z rodiny a umístěno pod dohled státu. V takových případech musí být zajištěno, aby jakékoli omezení v udržování rodinných vztahů bylo v souladu s nejlepším zájmem dítěte. Soudy vydávají rozhodnutí, která mají vliv na toto právo. Rozhodnutí soudů obsahují podrobnosti o nařízeních týkajících se kontaktu dětí s rodiči a zdůvodnění, proč byla tato rozhodnutí přijata. Tyto dokumenty poskytují konkrétní pohled na to, jak je právo na udržování rodinných vztahů v každém konkrétním případě respektováno.

Ve zprávách sociálních pracovníků a odborníků v oblasti sociálně-právní ochrany dětí lze nalézt posudky a analýzy, které se týkají nejlepšího zájmu dítěte a možností udržování rodinných vztahů v konkrétním případě. Tato dokumentace představuje klíčový prvek pro posuzování potřeb a práv dětí po odebrání z rodiny.

Celkově je právo dětí na udržování rodinných vztahů v případě odebrání z rodiny pevně zakotveno v národních i mezinárodních právních normách. To vyžaduje od státu, soudů a dalších relevantních institucí aktivní kroky k zajištění tohoto práva v souladu s nejlepším zájmem dítěte a s respektem k lidským právům.

2.3 Účastníci výkonu pěstounské péče v kontextu nastavování kontaktů

Pro proces nastavování kontaktů jsou klíčovými odborníky pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací, jejichž zástupci společně vytváří skupinu participantů výzkumu. Pěstouni, ač nejsou do výzkumu zahrnuti, mají během plánování i realizace kontaktu velmi důležitou pozici, proto je třeba popsat také jejich úlohu. S dítětem žijí, tráví s ním nejvíce času, jeho potřeby dokáží dobře reflektovat, v celém procesu jsou velmi důležití, neboť jejich provázanost s dítětem ho dokáže významně ovlivnit. Jejich názor a postoje zohledňují jak pracovníci OSPOD, tak pracovníci doprovázejících organizací. V této kapitole se snažím popsat činnost těchto tří subjektů, jejich pravomoce, vzájemnou provázanost i vlastní úlohu v procesu nastavování kontaktu rozdělených sourozenců. Různí účastníci mohou mít odlišné perspektivy, práva, cíle a očekávání. Zahrnutím všech stran do analýzy lze lépe pochopit rozdílné pohledy a hledat způsoby, jak skloubit jednotlivé přístupy a zájmy k dosažení optimální péče o dítě. Studium jednotlivých účastníků péče pomáhá porozumět komplexním vztahům a dynamikám, které se mohou v průběhu pěstounské péče objevit. To může být klíčové pro identifikaci faktorů, které ovlivňují úspěch nebo výzvy této formy péče.

2.3.1 Úloha OSPOD

Sociálně-právní ochrana dětí je souhrn činností upravených zákony směřujících k zajištění práva dětí na příznivý vývoj, výchovu a ochranu zájmů (Matoušek, Pazlarová, 2016). Základním právním předpisem je **zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí**. Dne 1.1.2013 vešla v účinnost prováděcí vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 473/2012 Sb. Její přílohy obsahují standardy kvality pro poskytování sociálně-právní ochrany OSPOD (příloha č. 1), pověřenými osobami vykonávajícími činnosti v oblasti náhradní rodinné péče (příloha č.2) a zařízeními pro děti vyžadující okamžitou pomoc (příloha 3). OSPOD jsou obecní úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou

působností, krajské úřady, MPSV, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, Úřad práce ČR – krajské pobočky. Působnost OSPOD vymezuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí v § 4 odst. 1. Matoušek (2016) říká, že OSPOD se mimo jiné zaměřují na děti, jejichž rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti. Kromě dítěte samotného je cílem zájmu sociálně-právní ochrany dětí také jeho rodina. Jelikož dítě potřebuje ke svému vývoji rodinné prostředí, sociálně-právní ochrana dětí zahrnuje i činnosti, jejichž cílem je obnovení narušených funkcí rodiny. § 19 odst. 4 zákona o sociálně-právní ochraně dětí ukládá OSPOD povinnost sledovat vývoj dítěte svěřeného do výchovy jiné osoby, navštěvovat rodinu, ve které dítě žije, nejméně jednou za 6 měsíců. Nedílnou součástí je zpracování IPOD a vedení spisové dokumentace (zákon 359/1999 Sb.).

V novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí, zákon č. 401/2012 Sb. je zakotveno využití dvou zásadních nástrojů sociální práce s ohroženými dětmi a jejich rodinami - vyhodnocování situace dítěte a tvorba **IPOD**. Z důvodu posouzení dopadu a účinku opatření je v návaznosti na návštěvy dítěte v jeho domácím prostředí povinností pracovníka OSPOD dle § 1 vyhlášky č. 473/2012 Sb. průběžně přehodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny. Na základě vyhodnocení situace dítěte je vypracován IPOD, který definuje důvody ohrožení dítěte, určuje cíle opatření na ochranu dítěte, poskytuje pomoc rodině, ve které dítě žije a dělá kroky vedoucí k posílení jejích funkcí, jeho obsah je zanesen v § 2 prováděcí vyhlášky č. 473/2012 Sb. IPOD je nástrojem, prostřednictvím kterého se projevuje role OSPOD jako koordinátora péče o dítě. Aktivně spolupracuje s dalšími sociálními pracovníky, především z doprovázejících organizací a sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, současně v případě potřeby podporuje a organizuje spolupráci s dalšími odborníky – pediatry, psychology, psychiatry, pedagogy, v případě potřeby je v kontaktu se soudy a policií. Zdráhalová s Janebovou (2023) považují sociálního pracovníka v agendě sociálně-právní ochrany dětí za nejdůležitější a **klíčovou osobu** v oblasti pěstounské péče. Podle IPOD postupují také smluvní strany smlouvy o výkonu pěstounské péče (47b odst. 3 zákona o SPO). Jako ideální metoda ve chvíli, kdy je zapotřebí projednat situaci dítěte s více osobami z různých oblastí pomoci, včetně příslušníků rodiny či samotného dítěte, je standardně využívána případová konference (Hovorka, 2021).

Sociální pracovník OSPOD má klíčovou roli i při nastavování kontaktů mezi sourozenci. S ohledem na přehled o situaci dítěte, znalosti prostředí, ve kterém je dítě aktuálně umístěno a současně příčiny, která vedla k odebrání dítěte, je schopný správně určit, jakým způsobem budou probíhat kontakty mezi dítětem a jeho rodinou. Čas i situace mohou změnit pohled pracovníka OSPOD i názor dítěte na kontakt dítěte se sourozenci, nicméně v průběhu celého procesu by měl být názor dítěte maximálně zohledňován, pokud by nebyl v kolizi s jeho nejlepším zájmem (Pemová, Ptáček, 2012).

2.3.2 Úloha doprovázející organizace

Dne 1. ledna 2013 vešla v platnost novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, v souvislosti s ní byl zaveden nárok pěstounských rodin na odbornou pomoc ve formě služeb (doprovázení pěstounských rodin). Obsah a forma podpory vychází ze zákonných povinností pěstounů. Služba doprovázení může být zahájena na základě uzavření dohody o výkonu pěstounské péče. Pěstouni mohou čerpat následující služby: účelová odlehčovací péče, neúčelová odlehčovací péče, zajištění či zprostředkování odborné pomoci, zajištění průběžného vzdělávání pěstounů, **podpora vztahu s rodiči dítěte a dalšími blízkými osobami** a dohled nad naplňováním dohody o výkonu pěstounské péče. Kromě těchto služeb může doprovázející organizace nabídnout pěstounovi i další nenárokové služby v souladu s potřebami dítěte (Asociace, 2019).

V rámci realizace samotných kontaktů mezi sourozenci má doprovázející organizace pomáhat **upevňovat vazby mezi dítětem a osobami příbuznými** či blízkými (sourozenci), **zajistit místo kontaktu včetně asistence během něho**. Po celou dobu monitoruje proces výkonu pěstounské péče, naplňování práv a povinností uváděných v dohodě. Je v kontaktu s OSPOD – každých 6 měsíců předává zprávu o situaci v pěstounské rodině, v případě potřeby je oprávněn požádat o svolání případové konference, případně ji sám svolat. Standardy (standard 5b Přílohy č. 2 Standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí při poskytování sociálně-právní ochrany pověřenými osobami podle § 48 odst. 2 písm. d) až f) zákona č. 473/2012 Sb. zákona o SPO) popisují, jakým způsobem bude pracovník doprovázející organizace na základě písemně stanovených pokynů OSPOD podporovat navazování a rozvíjení kontaktů mezi sourozenci. Na kontakt připravuje všechny zúčastněné osoby (MPSV, 2021).

2.3.3 Úloha pěstouna

Pěstoun po celou dobu zajišťuje péči o dítě, osobně o něj pečuje a o průběhu výkonu pěstounské péče průběžně předává informace rodičům. Povinností pěstouna je podporovat dítě, **udržovat a upevňovat vztahy dítěte s osobami příbuznými a blízkými**, současně dítě **chystat na kontakt s nimi a podpořit** ho v něm, to vše v souladu s IPOD. V případě potřeby podpory v rámci přípravy dítěte na kontakt s rodiči či příbuznými osobami může využít pomoc doprovázející organizace či OSPOD. S těmito účastníky je povinen spolupracovat průběžně (MPSV, 2021).

Pěstounská péče představuje specifický model péče o děti, kde pěstounská rodina hraje klíčovou roli ve vývoji a bezpečnosti dítěte. Pěstoun má zásadní vliv na vytváření prostředí, které podporuje emocionální a fyzický rozvoj dítěte. Pěstoun má nejenom závazek odborně poskytovat péči, ale také aktivně spolupracovat s biologickou rodinou a dalšími profesionály, aby byl zajištěn nejlepší zájem dítěte. Pěstoun plní roli klíčového poskytovatele lásky, bezpečí a podpory. Jeho role je mnohostranná a zahrnuje psychologickou podporu, vzdělávací aktivity a zajištění potřeb dítěte v každodenním životě. Pěstounská péče vychází z principů nejlepšího zájmu dítěte, což znamená, že pěstoun aktivně pracuje na dosažení optimálního vývoje a životních podmínek pro každého svěřeného svěřence (Hovorka, 2021).

Pěstoun rovněž hraje roli prostředníka v komunikaci mezi dítětem a jeho biologickou rodinou. Uhlířová (2014) v online materiálu zdůrazňuje důležitost komunikace s dítětem o jeho biologické rodině a také důležitost podpory kontaktu dítěte s biologickou rodinou. Pěstoun se stává klíčovým aktérem v procesu budování a udržování vztahu mezi dítětem a jeho biologickou rodinou, což vyžaduje citlivost, empatii a respekt k jedinečným potřebám každé rodiny. V rámci své role pěstoun zároveň spolupracuje s odborníky v oblasti sociální práce, práva a dalšími institucemi. Tato spolupráce je nezbytná pro celkový rozvoj dítěte a pro zajištění optimálních podmínek péče. Pěstoun se tak stává klíčovým členem týmu, jehož cílem je dosáhnout nejlepšího možného zajištění práv a potřeb dítěte v pěstounském prostředí. Komunikace mezi pěstounem a dítětem hraje klíčovou roli v budování důvěry, vytváření pevných vztahů a podporování celkového rozvoje dítěte. Pěstoun by měl zohlednit specifika pěstounské péče a přistupovat k této komunikaci s empatií, respektem a citlivostí. Je důležité, aby pěstoun dítě povzbuzoval k otevřenému vyjadřování svých pocitů, myšlenek a potřeb. Otevřený dialog vytváří možnost pro dítě

sdílet své pocity a pro pěstouna lépe porozumět jeho individuálním potřebám. Respektování přirozeného způsobu komunikace dítěte by mělo být samozřejmostí. Některé děti mohou preferovat hovor, zatímco jiné mohou vyjadřovat své pocity lépe skrze kreativní aktivity nebo hry. Pěstoun by měl být vnímavý k těmto rozdílům a přizpůsobit svůj přístup současně by měl aktivně naslouchat, projevovat zájem a respektovat pocity, které dítě sdílí. Empatie vytváří pevný základ pro vzájemnou důvěru. V kontextu pěstounské péče může být důležité otevřeně komunikovat s dítětem o jeho biologické rodině. Pěstoun by měl být připraven podporovat tuto komunikaci, odpovídat na otázky a vytvářet bezpečné prostředí pro sdílení emocí, také by měl podporovat rozvoj identity dítěte tím, že respektuje jeho původ, kulturu a osobní historii. Otevřená a pozitivní komunikace o těchto tématech může dítěti pomoci lépe porozumět sobě samému. Strukturované a predikovatelné prostředí může dítěti poskytnout pocit bezpečí a jistoty, což může pozitivně ovlivnit kvalitu komunikace. Pěstoun by měl vytvářet pravidla a hranice, které jsou jasně komunikovány a respektovány, zároveň by měl podporovat rozvoj samostatnosti dítěte tím, že mu umožní vyjadřovat vlastní názory a rozhodovat o věcech v rámci jeho schopností. To posiluje důvěru dítěte v samo sebe. Konstruktivní zpětná vazba může pomoci dítěti porozumět důsledkům svých činů a rozvíjet dovednosti komunikace. Pěstoun by měl umět vyjadřovat pozitivní zpětnou vazbu a také konstruktivně řešit případné problémy (Uhlířová, 2014).

2.4 Kontakty sourozenců

Najít zdroje pro tuto kapitolu nebylo jednoduché, není jich příliš. Zdravé sourozenecké vztahy a konstelace sourozenců žijících společně popsané jsou, ale konkrétně tématu rozdělených sourozenců se věnuje jen málo zdrojů, ty se ve většině případů týkají dětí z rozvedených rodin, kde každé žije u jednoho z rodičů. Díky této skutečnosti mám důvod upevnit své přesvědčení o užitečnosti a potřebnosti mého výzkumu. Popsat vztahy mezi sourozenci, jejich smysl, důsledky zdravých i nezdravých nastavení je nutné k pochopení postojů sociálních pracovníků, kteří musí tyto skutečnosti zohledňovat. Udržování kontaktu s biologickou rodinou, včetně sourozenců, je významným aspektem péče o děti umístěné do pěstounské péče a může mít klíčový vliv na emocionální, sociální a psychologický vývoj každého jedince. Sourozenecké vztahy nejsou pouze vzájemným propoje-

ním jednotlivých členů rodiny, ale také formují identitu, poskytují emoční oporu a přispívají k sociálnímu učení. V rámci pěstounské péče je důležité tento fakt neopomíjet, udržování kontaktů mezi dětmi umístěnými do pěstounské péče a jejich biologickými sourozenci může významně ovlivnit jejich celkový osobnostní vývoj. Není ale možné jednoznačně vycházet z toho, že sourozenecké vztahy je třeba za každou cenu udržovat. Obzvláště u dětí, umístěných do pěstounské péče je vysoký výskyt „nezdravých“ vztahů v rámci biologické rodiny, proto je důležité, aby rozhodnutí o podporování a udržování kontaktů se sourozenci bylo založeno na individuální analýze potřeb konkrétního dítěte a respektovalo jeho práva.

2.4.1 Role sourozence a její pozitivní vliv na vývoj osobnosti člověka

Sourozenecké vztahy představují jedinečný a klíčový prvek v rodinné dynamice, a pokud se udržují zdravé, mají významný a nepochybně také pozitivní vliv na vývoj osobnosti člověka. Tyto vztahy jsou založeny na společném dětství, sdílených zážitcích a vzájemných interakcích mezi sourozenci. V průběhu času se tyto vztahy mohou vyvíjet a formovat podle různých faktorů, jako jsou věkové rozdíly, osobnostní charaktery a rodinné okolnosti. Pozitivní aspekty sourozeneckých vztahů zahrnují **emoční podporu**, kterou si sourozenci mohou poskytovat v nejrůznějších situacích. Sdílené zážitky a vzpomínky hrají klíčovou roli ve vytváření pout a vytvářejí společný **kulturní kontext rodiny**. Interakce mezi sourozenci přispívá k rozvoji **sociálních dovedností** a učí děti komunikovat, spolupracovat a řešit konflikty. Čím více dětí v rodině je, tím více vztahů mají možnost navázat a upevnit tím své sociální dovednosti. Sohni (2019) vzájemnou kooperaci označuje jako „social support“ – oboustranně výhodný dopad vzájemných interakcí a podpory vedoucí k vývoji obou či všech sourozenců. Sourozenecké vztahy také mohou sloužit jako podpora v procesu **formování osobní identity a sebeuvědomění**. Čím více dětí v rodině je, tím více vztahů mají možnost navázat a upevnit tím své sociální dovednosti. Pokud se starší dítě stará o mladší, zvyšuje tím svůj intelekt. Zajímavá je také skutečnost, kterou uvádějí dětské psychologové - komunikace jednoletého dítěte je ve stejném rozsahu se sourozencem jako s matkou, pětileté děti dokonce se svými sourozenci tráví dvakrát více času než se svými rodiči. Interakce mezi sourozenci pomáhá formovat a budovat spoustu sociálních kompetencí jako **je smysl pro spravedlnost a rovnost, empatie a sociální citění**. Přítomnost sourozence v životě je důležitá i během vytváření vlastní

resilience – psychické odolnosti. Tu nezískáváme automaticky, vytváří se v průběhu života. „...*sourozenci jsou zřejmě prvním a nejspolehlivějším resilientním činitelem, jestliže se dítě ocitne fakticky nebo funkčně bez rodičů a jestliže ovšem nějaké sourozence má*“ (Matějček, 2017, s.83). Tuto skutečnost potvrzuje i Sohni (2019) na fenoménu fantazijních společníků – sourozenců. Dítě, nejčastěji jedináček, si vysní svého fantazijního společníka. To potvrzuje důležitost přítomnosti sourozence v životě dítěte v kontextu budování sociálních i citových kompetencí. Tento interpersonální proces, během kterého se sourozenci navzájem podporují ve svém individuálním vývoji, nazývá Piaget „kooperativní morálka“ (Piaget in Sohni, 2019).

2.4.2 Role sourozence a její negativní vliv na vývoj osobnosti člověka

Na druhé straně však sourozenecké vztahy mohou nést i negativní aspekty. Rivalita mezi sourozenci může vzniknout z touhy o rodičovskou pozornost nebo závistí vzniklé z pocitu většího zájmu rodiče o osobu sourozence. Neshody a konflikty jsou běžné a mohou být zdrojem nepříjemné atmosféry v rodině. Někdy může docházet k odcizení mezi sourozenci, zejména v dospělosti, když se každý osamostatní. V nefunkčních rodinách dochází velmi často k přenášení povinností a zodpovědnosti i péče o mladší děti na starší sourozence. Starší dítě přebírá roli rodiče, někdy i úlohu náhradního partnera. Pokud trvá tato situace přechodně, nemá zásadní dopad na atmosféru v rodině, naopak, může posilovat a rozvíjet kompetence staršího sourozence. Pokud je ale situace dlouhodobá, trvale narušuje vztahy mezi sourozenci. Pojem „**rodičovské dítě**“ v tomto smyslu používá Minuchin (2013). Pro takové dítě je typická velká rodina, případně rodina, ve které rodiče přenáší své povinnosti na dítě. Pokud situace trvá dlouho, výsledkem je vystresované, přetížené dítě a vzniká problém pro dítě i celou rodinu. (Leman, Kašparovská, 2012; Matějček, 2015). Sohni (2019) tento jev označuje jako **parentifikaci**. Tyto vzorce chování získané v důsledku špatných zkušeností jsou limitou pro vytváření nových vztahů s dětmi a dalšími členy nové rodiny. Mladší dítě proti tomu sice získává výhodu v příkladu staršího sourozence, do jisté míry stačí opakovat to, co dělá starší. Často ale dochází k nepříjemnému efektu, kdy se mladší sourozenec odmítá pokusit dosáhnout výsledků staršího, aniž by se o to pokusil, laťka mu připadá příliš vysoko (Matoušek, Pazlarová, 2014). Matějček (2005) klade důraz na důležitost sourozeneckých vztahů, současně však zmi-

ňuje, že většina prosociálních vlastností se rozvíjí a formuje v předškolním věku ne v hájeném, rodinném prostředí, ale naopak v nejistém prostředí cizích vrstevníků. Dítě se orientuje na cílovou skupinu svých vrstevníků, kde si buduje svou společenskou pozici a získává roli na základě interakcí s nimi.

2.4.3 Rozdělení sourozenců

Spolu nebo každý sám? Rozdělení sourozenců má své kritiky i příznivce. První skupina argumentuje tím, že společně zvládnuté strasti a nepříjemné zážitky mohou posílit pouto mezi nimi. Markhamová (2017) popisuje studii zaměřenou na sourozenecké vztahy. Děti z nefunkčních rodin jsou si sice velmi blízké, navzájem se o sebe starají, ale jejich vztahy jsou nezdravé. Ruppert (2011) tuto teorii potvrzuje a říká, že **traumatizovaní rodiče mají traumatizované děti**. Vlastní špatné zkušenosti traumatizovaných rodičů vedou k předání špatných vzorců. Děti stejně jako jejich rodiče nedokáží budovat zdravé vazby ani mezi sebou, ani s okolím.

Zažily již selhání rodičů – pokud by se vzorec opakoval a děti zůstaly rozdělené, vznikl by vzorec „spolu fungovat nelze, konflikty se řeší vyřazením soupeře“ (Sohni, 2019). Vhodné je **zachovat dílčí část rodiny společně** a uchránit tak děti před vykořeněním, to celé za pomoci pěstounů a pod vedením odborníků. Při přechodu do pěstounské péče děti přenášejí naučené vzorce chování a role z původní rodiny do nového prostředí, což významně ztěžuje pozice i práci pěstounů, kteří mají problém při vytváření nových vazeb a vztahů mezi dětmi a rodiči (Sohni 2019). V rámci rozdělení dětí může dojít k významné změně ve vztazích mezi sourozenci. Bez pravidelného kontaktu a sdílení zážitků se mohou vztahy narušit. Změny v rodině včetně odchodu sourozenců od rodiny a následné umístění do jiného prostředí jsou události, které mohou způsobit silné reakce u dětí. Ztráta bezpečného a známého prostředí, včetně oddělení od sourozenců, může přinést pocit smutku, ztráty a úzkosti. Pro děti je oddělení od rodiny a sourozenců zpravidla traumatizující a může ovlivnit jejich emoční stabilitu na delší dobu (Matoušek, 2017). To může vést i k narušení důležitých sociálních vazeb, které jsou klíčové pro emocionální a psychický vývoj dětí (Howe, Kinsley, 2023).

Důsledky rozdělení a projevy chování u dětí jsou velmi individuální. Některé děti mohou reagovat uzavřením se nebo vzpurností, zatímco jiné mohou projevovat zvýšenou potřebu pozornosti a péče. Každé dítě bude reagovat na stresovou situaci jedinečně a jeho

chování může být výrazem jeho snahy zvládnout situaci. Rozdělení dětí má vliv na budování vztahu a vztah mezi dítětem a pěstouny samotnými. Děti potřebují čas na adaptaci na nové prostředí a rodinu a vytvoření důvěry v nové vztahy. Budování bezpečných a kvalitních nových vztahů v nové rodině je pro dítě klíčové, ale je to proces vyžadující spoustu času a trpělivosti. Celkově lze konstatovat, že oddělení malých sourozenců má výrazný **vliv na jejich emoční a sociální stav**. Poskytnutí podpory, empatie a stabilního prostředí je klíčové pro minimalizaci negativních důsledků a podporu zdravého vývoje dětí v novém sociálním kontextu (Mahler, Bergman, Pine, 2006).

2.4.4 Proces nastavování kontaktů

Pokud se i přes veškerou snahu a z oprávněných důvodů (velký věkový rozdíl, větší sourozenecká skupina, zdravotní postižení, výchovné problémy) nepodaří umístit po odebrání z péče rodičů sourozence společně, je třeba, aby OSPOD do IPOD zahrnul kontakty sourozenců a aktivně je podporoval. Tuto činnost je třeba skoordinovat i s pěstouny a doprovázející organizací. Umístění sourozenců do různých výchovných prostředí nesmí vyústit v omezení nebo ukončení kontaktu mezi nimi a stále je důležité neopomíjet fakt, že je **každý případ individuální**, a že je třeba zohledňovat i konkrétní pevnost vazeb mezi jednotlivými dětmi (Doporučení, 2020).

Zatímco v možnostech dospělých je si kontakt s dítětem zajistit, nezletilý sourozec je závislý a odevzdaný pomoci druhých. Proto je v etapě nastavování kontaktů mezi sourozenci **klíčová role OSPOD**, jeho vyhodnocení situace dítěte, naslouchání přáním a respektování potřeb dětí a citlivé nastavení kontaktů s ohledem na připravenost obou nezletilých aktérů. Zájem o kontakt sourozenců může vzejít ze strany dítěte umístěného do pěstounské péče, stejně tak od sourozence, který zůstal v biologické rodině či byl umístěn do náhradní rodinné péče, poptávka může přijít ze strany biologických rodičů sourozenců nebo výjimečně od poručníků dětí. Většina dětí umístěných do pěstounské péče má alespoň jednoho biologického rodiče, sourozence či jiné příbuzné. Ač se dítěti podaří sehnat dokonalé pěstouny, nedá se mluvit o alternativě role rodiny, tu nahradit nelze, stejně jako **nelze zpřetrhat a ukončit vazby na biologickou rodinu**. Dítě ji stále potřebuje, prostřednictvím vztahů a interakcí s jednotlivými členy se formuje osobnost dítěte. Z důvodů různých příčin odebrání dětí z rodin a vzhledem k různým situacím v biologické rodině by neměl existovat mustr pro nastavování kontaktů, ale mělo by se k nim

přístupovat citlivě a **individuálně** se zohledněním věku, názoru aktuálního psychosociálního vývoje dětí. Protože se tyto parametry průběžně mění, neměl by být tento stav trvalý a nevratný, ale měl by se dát kdykoliv změnit a přizpůsobit novým podmínkám (Zezulová, 2012).

Celý proces se opírá o legislativní předpisy – Úmluvu o právech dítěte (zákon č.104/1991 Sb.), Úmluvu o styku s dětmi (zákon č.91/2005 Sb., Občanský zákoník (zákon č.89/2012 Sb.), zákon o SPOD (zákon č.359/1999 Sb.) a Standardy kvality SPOD. Základními aktéry samotného procesu nastavování kontaktu je dítě v pěstounské péči, pěstoun, sourozenec dítěte a jeho poručník, případně jiná osoba zastupující jeho zájmy a potřeby. Pěstoun a OSPOD zastupují zájmy dítěte – v tomto případě by měl zohledňovat zájmy obou sourozenců, OSPOD vyhodnocuje situaci dítěte a je tvůrcem IPOD, který definuje činnosti konkrétních účastníků a určuje průběh procesu. **Ideálním způsobem** zahájení kontaktů mezi dětmi **je dohoda** jejich poručníků. Pokud taková dohoda není možná, rozhoduje soud. Během procesu může o přehodnocení podmínek požádat soud, stejně tak dítě, poručník sourozence i pěstoun. Protože je každé dítě i každá situace specifická, neexistuje jeden muštr pro nastavování kontaktů. Vždy je klíčovým účastníkem pracovník OSPOD, který má veškeré informace potřebné k vyhodnocení situace a nastavení kontaktů. Klíčovými mezníky v rámci tohoto děje se stává správné nadefinování cíle kontaktů a OSPODEM správně nadefinovaná „zakázka“ směrem k návazným službám.

Kontakt přímý a nepřímý představuje základní formu setkání. Přímý kontakt může mít 2 podoby – osobní (návštěva s nebo bez přespání, setkání asistované, facilitované nebo bez asistence) a distanční (videohovor, telefonát). Za nepřímý kontakt je možné považovat využití sociálních sítí, emailu, dopis, pohled, kontakt prostřednictvím další osoby, fotografie i samotné povídání o biologické rodině. Podle frekvence kontaktů rozlišujeme kontakt na jednorázový či opakovaný, frekvenci setkání vymezuje cíl kontaktů. Četnost a způsob kontaktů by měly řídit potřeby dítěte, stejně tak je třeba zohlednit možnosti pěstounů i situaci sourozence (MPSV, 2021; Šuplerová, Škorpíková, 2021).

V případě realizace kontaktů sourozenců je třeba zohlednit, že se nejedná o jednu, nýbrž nejméně **dvě nezletilé osoby**. Ideální situace nastává, pokud si schůzku přejí obě děti, ovšem v případě, že snaha o vzájemný kontakt vzejde ze strany jednoho sourozence či rodiče, je třeba realizaci kontaktů a jejich průběh pečlivě naplánovat. Dopad na děti může být různý, ne vždy je setkání dětmi přijato pozitivně. Co může znamenat přínos pro

jednoho sourozence, může současně ubližovat druhému. Rozdílná situace dětí a střet s touto realitou může vyústit v nepochopení, pocit křivdy, smutek (Amalthea, 2023). **Přesto se obecně pokládá kontakt sourozenců za přínosný.** Nastavování kontaktů je ovlivněné individuálními potřebami a konkrétní situací dítěte. Nastavení tohoto procesu zpravidla ovlivňuje účel setkání, síla vazby mezi dětmi, míra rizika pro obě děti, reakce obou dětí na případný kontakt, aktuální psychické rozpoložení dětí, síla opory obou dětí, výskyt změn v situaci obou dětí, povědomí dětí o svých příbězích a jejich znalost biologické rodiny, místo setkání (Talpin in Uhlířová, 2014). Kontrolou pro správné nastavení a průběh setkání je reakce dětí - výsledkem kontaktu by měly být vždy spokojené děti. Správně nastavené setkání by mělo být jasně nadefinované, mělo by zahrnovat časový údaj, zúčastněné osoby, místo konání, interval, ve kterém se schůzka odehraje, kdo a kdy kontakt vyhodnotí a naplánuje další a kontakt či spojení pro případ komplikací (MPSV, 2021; Šuplerová, Škorpíková, 2021).

Shrnutí teoretické části

Teoretická část práce představuje hlavní teoretická východiska, která vytvářejí platformu pro výzkumné šetření. Všechny její kapitoly se snaží poskytnout důležité a potřebné informace z oblasti pěstounské péče v kontextu nastavování kontaktů mezi sourozenci a představit základní pojmy a nejdůležitější poznatky související právě s touto oblastí. Tím je vytvořený základ nejen pro definování dílčích cílů a výzkumných otázek, ale i pro výzkum samotný.

První kapitola teoretické části práce se věnuje jednomu z klíčových principů sociálně-právní ochrany dětí - prevenci problémů spojených s péčí o dítě, popisuje postupy a povinnosti sociálních pracovníků v této oblasti. Následně objasňuje důvody umístění dítěte do pěstounské péče, vysvětluje samotnou podstatu pěstounské péče a právní normy týkající se jejího výkonu. Práva a povinnosti pěstounů tuto část uzavírají. Druhá kapitola poskytuje vhled do legislativní oblasti v kontextu práv dětí. Tato kapitola umožňuje detailní seznámení s právy a zákony týkajícími se dětí umístěných do pěstounské péče v kontextu kontaktů mezi sourozenci. Popisuje nejen práva a zákony České republiky, ale i nadnárodní, vždy spojené či zaměřené na oblast pěstounské péče, dětí-sourozenců nebo jejich vzájemných kontaktů. Princip nejlepšího zájmu dítěte a samotné právo na udržování ro-

dinných vztahů uzavírají kapitolu věnovanou legislativě a vytvářejí tak ucelenou informaci o této oblasti. Kapitola třetí popisuje úlohu pracovníků OSPOD, pracovníků doprovodných organizací a pěstouna v procesu plánování a samotné realizaci kontaktů mezi dětskými sourozenci, jejich vzájemnou spoluprací, jejich možnosti a pravomoci. Poslední část objasňuje vztahy mezi sourozenci, poukazuje na jejich důležitost pro rozvoj osobnosti člověka, upozorňuje ale i na možné negativní dopady sourozeneckých vztahů na vývoj osobnosti, současně popisuje důsledky rozdělení sourozenců na osobnost člověka. V závěru jsou detailně popsány postupy a metody sociálních pracovníků během nastavování kontaktů mezi sourozenci. V závislosti na cíli práce bylo v rámci teoretické části potřebné představit právě tato témata.

Metodická část je věnována metodologii výzkumu a popisuje jeho jednotlivé části. Její součástí je nadefinování hlavního i dílčích cílů výzkumu. Transformaci cílů do konkrétních tazatelských otázek zobrazuje transformační tabulka. V této části je také představena a zdůvodněna volba výzkumné strategie, stejně tak výzkumného vzorku. Závěr se věnuje průběhu a zpracování dat a etickému kontextu výzkumu.

3 Empirická část

3.1 Hlavní výzkumný cíl a dílčí výzkumné cíle

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, jak je v ČR z pohledu sociálních pracovníků naplňováno právo na udržování rodinných vztahů v případě sourozenců, kteří jsou rozděleni, a z nichž je nejméně jeden umístěn do pěstounské péče, a popsat nejčastější komplikace, se kterými se sociální pracovníci setkávají v praxi během nastavování a samotné realizace osobních kontaktů těchto dětí. Hlavní cíl je rozdělen na dílčí cíle:

DC 1: Zjistit, jaké metodiky, zákony a postupy využívají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací v ČR při nastavování kontaktů mezi sourozenci, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich umístěn do pěstounské péče.

DC 2: Zjistit, s jakými komplikacemi se v praxi během nastavování a realizace kontaktu sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, setkávají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací.

DC 3: Zjistit, jak uvedené komplikace provázející nastavování a realizaci kontaktu sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací řeší a jakými vodítky se při tom řídí.

DC 4: Zjistit, jaká další práva sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, mohou být z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a doprovázejících organizací těmito komplikacemi dotčena.

DC 5: Zjistit, jak sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací hodnotí podporu ze strany sociálního systému pro prosazování práv sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, na udržování rodinných sourozeneckých vztahů.

Následně byly cíle převedeny na cíle druhého řádu a prostřednictvím indikátorů přetřansformovány do tabulky. Transformační tabulka umožňuje lepší přehlednost transformace cílů do tazatelských otázek.

3.2 Volba výzkumné strategie

Obsah cíle mé práce (zjistit, jak je v ČR z pohledu sociálních pracovníků naplňováno právo sourozenců na udržování rodinných vztahů a popsat nejčastější komplikace,

se kterými se sociální pracovníci setkávají v praxi během nastavování a samotné realizace osobních kontaktů těchto dětí) je jasným důvodem, proč jsem pro tuto práci zvolila kvalitativní výzkumnou strategii – v průběhu výzkumu budu zjišťovat, co si sociální pracovníci myslí, co dělají, jak hodnotí situaci...

Kvalitativní výzkum je vhodný pro hluboké pochopení sociálních a lidských aspektů tématu. Umožňuje detailně zkoumat postoje, názory, zkušenosti a postupy a chování lidí, v případě této práce sociálních pracovníků, v jejich přirozeném kontextu, což je zásadní pro pochopení fenoménů, kterých se práce týká. Jeho výhodou spočívá v zachycení hloubky a komplexnosti lidské zkušenosti. Může odhalit nuance a kontext, které kvantitativní data často nemohou. Mezi nejvýznamnější přednosti tohoto typu výzkumu podle Hendla (1999) patří hlubší porozumění tématu, získání hloubkového popisu situace, možnost provést detailní srovnání jednotlivých jevů, zkoumání jejich geneze a sledování s tím spojených procesů, stejně tak možnost přihlídnutí k souvislostem, konkrétní situaci.

Je také flexibilní a umožňuje se adaptovat na zjištění během průběhu výzkumu. Kvalitativní výzkumná strategie dostává přednost, jestliže jde v práci o nalezení různých hledisek zkoumaného jevu či situace z pohledu výzkumných osob (Baum, Gojová, 2014). Jejím cílem je zjistit, jak se výzkumné osoby v daném prostředí a situaci chovají, jaké zkušenosti s danou tematikou mají, jaké postoje v rámci ní zaujímají, proč jednají určitým způsobem... Mezi další účely kvalitativního výzkumu patří postupné vytváření hypotézy na základě hloubkových rozhovorů s poměrně skromným počtem osob a odhalování nepoznaných faktů, především jejich struktury, vlastností a funkcí, souvislosti mezi nimi, jejich popisování (Hendl, 1999).

3.3 Technika získávání dat

V kontextu mého výzkumu, ve kterém potřebuji hlouběji pochopit zkušenosti a názory sociálních pracovníků, se jako ideální technika pro získání podrobných informací od účastníků jeví polostrukturovaný rozhovor, který umožňuje flexibilitu v odpovědích a zároveň zachovává určitou konzistenci.

Polostrukturovaný rozhovor mi umožní porozumět postojům sociálních pracovníků, vidět téma jejich úhlem pohledu a získat osobitý, jedinečný popis. Jeho použití je vhodné ve chvíli, kdy se chceme dozvědět, jak sociální pracovníci vnímají konkrétní sociální téma, jak mu rozumí a jak ho hodnotí, jaké mají zkušenosti a jak se staví k těmto

otázkám (Novotná, Špaček, Šťovičková, 2019). Stejní autoři doporučují využití polostrukturovaného rozhovoru v případě, kdy je jasně vymezená otázka a v rámci výzkumu se účelově zabýváme konkrétními oblastmi. Dalším důvodem, proč volím polostrukturovaný rozhovor je homogennost skupiny osob, se kterou rozhovory povedu – všichni jsou sociálními pracovníky, současně mi ale jejich rozdílné zařazení (OSPOD a doprovázející organizace) umožní jejich zkušenosti a názory vzájemně porovnat.

Polostrukturovaný rozhovor je kombinací nestrukturovaného a strukturovaného rozhovoru, může kombinovat přednosti obou těchto typů. Výhodou je možnost tazatele v průběhu rozhovoru otázky přizpůsobovat vzhledem k situaci. Důraz ale klade na to, aby během rozhovoru zazněly všechny otázky (Reichel, 2009). Miovský (2006) označuje jako výhodu polostrukturovaného rozhovoru možnost kladení doplňujících otázek i v případě, kdy tazatel pokládá otázky dle striktně daného řádu (podobně jako u strukturovaného rozhovoru). Doplňující otázky činí výzkum přesnější a s vyšší výnosností dat. Stejný autor doporučuje využití dalších otázek vedoucích k upřesnění, rozšíření či prohloubení původních odpovědí, tazatel tím získává příležitost práci zpracovat detailněji. Tento proces může probíhat dokud dává tazany smysluplné odpovědi, současně je nutné udržovat ho v intervalu, který je vymezen cíli a výzkumnými otázkami. Improvizace, volnost, velký prostor pro vlastní názory a formulace účastníků společně vytváří možnost navedení tazatele na otázky, které původně ani nezamýšlel pokládat, tím se stává výzkum podrobnější. Možnost doplňujících otázek pokládaných bezprostředně vzhledem k situaci zamezuje vzájemným nesrovnalostem a nedorozuměním. i přes poměrně volnou „atmosféru“ polostrukturovaného rozhovoru jsou na výstupu podobně sestavené rozhovory se stejným tématem a strukturou, což zjednodušuje následnou analýzu (Novotná, Špaček, Šťovičková, 2019).

3.4 Transformace cílů do tazatelských otázek

Tabulka č. 1: Transformační tabulka 1

DC 1. řádu	DC 2. řádu	Indikátor	Tazatelská otázka
DC 1: Zjistit, jaké metodiky, zákony a postupy využívají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací v ČR při nastavování kontaktů mezi sourozenci, kteří jsou rozděleni a alespoň jeden z nich umístěn do pěstounské péče.	DC 1.1: Zjistit, jaké metodiky používají sociální pracovníci během nastavování kontaktů mezi sourozenci.	Metodiky používané během nastavování kontaktů	TO1: Jakými metodikami se řídíte během nastavování kontaktu mezi sourozenci?
	DC 1.2: Zjistit, jaké zákony používají sociální pracovníci během nastavování kontaktů mezi sourozenci.	Zákony používané během nastavování kontaktů	TO2: Jakými zákony se řídíte během nastavování kontaktu mezi sourozenci?
	DC 1.3: Zjistit, jak sociální pracovníci v praxi postupují při nastavování kontaktů mezi sourozenci.	Postupy uplatňované během nastavování kontaktů	TO3: Jak postupujete během nastavování kontaktu mezi sourozenci?
DC 2. Zjistit, s jakými komplikacemi se v praxi během nastavování a realizace kontaktu sourozenců, kteří jsou rozděleni a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, setkávají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací.	DC 2.1: Zjistit, jaké komplikace provází nastavování kontaktů mezi sourozenci.	Komplikace provázející nastavování kontaktů	TO4: S jakými komplikacemi se setkáváte během nastavování kontaktů mezi sourozenci?
	DC 2.2: Zjistit, jaké komplikace provází realizaci kontaktů mezi sourozenci.	Komplikace provázející realizaci kontaktů	TO5: S jakými komplikacemi se setkáváte během realizace kontaktů mezi sourozenci?
DC 3. Zjistit, jak uvedené komplikace provázející nastavování a realizaci kontaktu sourozenců, kteří jsou rozděleni a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací řeší a jakými vodítky se při tom řídí.	DC 3.1: Zjistit, jak se v praxi řeší komplikace spojené s nastavováním kontaktů mezi sourozenci.	Řešení komplikací provázejících nastavování kontaktů	TO6: Jak řešíte komplikace spojené s nastavováním kontaktů mezi sourozenci?
	DC 3.2: Zjistit, jak se v praxi řeší komplikace spojené s realizací kontaktů mezi sourozenci.	Řešení komplikací provázejících realizaci kontaktů	TO7: Jak řešíte komplikace spojené s realizací kontaktů mezi sourozenci?
	DC 3.3: Zjistit, jakými vodítky se řídí sociální pracovníci při řešení komplikací vzniklých během nastavování a realizaci kontaktů mezi sourozenci.	Vodítka uplatňovaná během nastavování a realizace kontaktů	TO8: Jakými vodítky se řídíte při řešení komplikací spojených s nastavováním kontaktů mezi sourozenci?

Zdroj: Vlastní zpracování, 2024

Tabulka č.2: Transformační tabulka 2

DC 1. řádu	DC 2. řádu	Indikátor	Tazatelská otázka
DC 4. Zjistit, jaká další práva sourozenců, kteří jsou rozdělení a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, mohou být z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a doprovázejících organizací těmito komplikacemi dotčena?	DC 4.1: Zjistit, jaké právo dítěte považují sociální pracovníci za klíčové v rámci procesu nastavování a realizace kontaktů mezi sourozenci.	Klíčové právo dítěte v procesu nastavování kontaktů	TO9: Které právo dětí je klíčové v procesu nastavování kontaktů mezi sourozenci?
	DC 4.2: Zjistit, s jakými dalšími právy dítěte pracují sociální pracovníci v rámci procesu nastavování a realizace kontaktů.	Práva dítěte figurující v procesu nastavování a realizace kontaktů	TO10: Která další práva dítěte figurují v procesu nastavování kontaktů mezi sourozenci?
	DC 4.3: Zjistit, která z práv dítěte se mohou podle sociálních pracovníků dostat do kolize s právem klíčovým pro nastavování a realizaci kontaktů.	Kolize mezi právy dítěte při nastavování kontaktů	TO11: Která práva dítěte se dostávají v praxi do kolize s právem klíčovým?
	DC 4.4: Zjistit, jak tyto kolize sociální pracovníci řeší.	Řešení kolize mezi právy dítěte	TO12: Jak tyto kolize řešíte?
DC 5. Zjistit, jak sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací hodnotí podporu ze strany sociálního systému pro prosazování práv sourozenců, kteří jsou rozdělení a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, na udržování rodinných sourozeneckých vztahů.	DC 5.1: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají podporu kontaktů sourozenců ze strany sociálního systému.	Podpora kontaktů ze strany sociálního systému	TO13: Jak vnímáte podporu sociálního systému v oblasti nastavování kontaktů mezi sourozenci?
	DC 5.2: Zjistit, kde konkrétně v rámci nastavování kontaktů vidí sociální pracovníci slabá místa sociálního systému?	Slabá místa sociálního systému	TO14: Kde vidíte slabá místa sociálního systému?
	DC 5.3: Zjistit, jaká řešení vedoucí ke zlepšení fungování sociálního systému v oblasti nastavování kontaktů mezi sourozenci navrhuji sami sociální pracovníci.	Navrhovaná řešení pro účinnější podporu	TO15: Můžete uvést konkrétní změny či opatření vedoucí ke zlepšení fungování sociálního systému v oblasti nastavování kontaktů mezi sourozenci?

Zdroj: Vlastní zpracování, 2024

3.5 Volba a charakteristika výzkumného souboru

Dotazovanými v rámci mého výzkumu jsou výhradně sociální pracovníci, kteří mají přímou zkušenost s nastavováním a realizací kontaktů mezi sourozenci, z nichž je alespoň jeden umístěn v pěstounské péči. Jejich perspektivy mohou poskytnout cenný vhled do oblasti vymezené mým výzkumem. Právě tyto osoby naplňují podstatu kvalitativního výzkumného přístupu, jejich zkušenosti a znalost konkrétního výzkumného prostředí dává výzkumu jedinečnost a osobitý náhled. Práce je tedy postavená na osobách, které pracují ve zkoumaném prostředí, nikoliv osobě badatele (Baum, Gojová, 2014).

Můj výzkumný cíl jasně definuje konkrétní sociální téma, proto přistoupím k účelovému výběru výzkumného vzorku, který splňuje potřebná kritéria určující povahu výzkumu. Znalost tématu je specifická pro sociální pracovníky, kteří se s touto situací potkali v praxi, situaci osobně řešili. Tyto informanty budu hledat a následně oslovovat mezi pracovníky OSPOD a doprovázejících organizací (Novotná, Špaček, Šťovíčková, 2019). Pro vytvoření výzkumného vzorku v účelovém výběru použiji techniku účelového vzorkování, které mi nadefinuje kritéria pro výběr participantů výzkumu: a) sociální pracovník OSPOD nebo doprovodné organizace ; b) sociální pracovník se setkal v praxi s tématem mého výzkumu; c) sociální pracovník je ochoten zúčastnit se mého výzkumu; d) sociální pracovník, který poskytne souhlas ze zpracováním dat. Výsledkem mého hledání by tedy měla být skupina sociálních pracovníků OSPOD nebo doprovázejících organizací, kteří se v praxi potkali se situací, kdy se řešilo téma nastavení kontaktů sourozenců, chtějí se účastnit mého výzkumu a nevadí jim zpracování dat.

Tabulka č.2: Charakteristika výzkumného vzorku

Informant	Organizace	Délka praxe
I1	OSPOD	8 let
I2	OSPOD	3 roky
I3	doprovázející organizace	13 let
I4	OSPOD	15 let
I5	doprovázející organizace	13 let

Zdroj: Vlastní zpracování, 2024

3.6 Průběh výzkumu

Můj výzkum je postavený na kvalitativní výzkumné strategii, konkrétní data budu získávat od informantů prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. Tazatelské otázky jsou výsledným produktem procesu převedení cílů na cíle druhého řádu a jejich přetransformování do tabulky prostřednictvím indikátorů. Transformační tabulka umožňuje lepší přehlednost transformace cílů do tazatelských otázek. Ty jsou důležitým prostředkem operacionalizace myšlenek provázejících výzkum. Jejich správné znění a nastavení je zásadní pro zdárný průběh a výsledek výzkumu (Novotná, Špaček, Šťovíčková, 2019).

Čtyři rozhovory proběhly v kancelářích sociálních pracovníků, jeden byl vedený online z důvodu zdravotní indispozice informantky, toho času byla v pracovní neschopnosti.

Všechny rozhovory proběhly v příjemné atmosféře, na jejich začátku jsem vždy uvedla informaci o zachování anonymity, cíl a způsob zpracování výzkumu. Rozhovory jsem nahrávala na diktafon. Otázky jsem pokládala postupně, v případě, že se na odpověď dalo navázat další otázkou a rozšířit ji o další informace, doptala jsem se prostřednictvím otevřených, ale i uzavřených otázek. Snažila jsem se, aby byly zodpovězeny všechny otázky, kontrolu jsem provedla v závěru rozhovoru spolu s umožněním informantce doplnit rozhovor o další informace. V úplném závěru jsem upřímně poděkovala a ve většině případech jsme ještě vedly krátkou nezávaznou konverzaci v osobnější rovině. Všechny rozhovory jsem přepsala včetně hovorových výrazů ale s vynecháním zbytečných částí přímo nesouvisejících s oblastí výzkumu a pro výzkum nevyužitelných. Také jsem se snažila odstranit části, které by nezajistily garanci anonymity pro informantky. V příloze diplomové práce je uveden doslovný přepis jednoho rozhovoru. Ostatní rozhovory jsou uloženy v mém osobním archivu.

3.7 Způsob zpracování dat

Prvním krokem analýzy dat je přepsat data uložená na diktafon do elektronické podoby. Výhodou záznamu na diktafon je stoprocentní zachování dat, které by bylo v případě přepisu rozhovoru na papír zřejmě nereálné. Po jejich doslovném přepisu je třeba oddělit ty části rozhovorů, které se týkají výzkumu od částí, které nemají s výzkumem nic společného a jejichž úryvky jsou irelevantní. Druhým krokem zpracování dat je tedy je-

jich selekce. Dalším krokem je kódování a kategorizace dat, v podstatě další, ještě důkladnější selekce. Podstatou kódování je přiřazování názvu jednotlivým významovým jednotkám. Během opakovaného pročitání textu, které je důležité pro zdárný výzkum, přibývá množství kódů stejných, stejně jako dochází k odhalování nových kódů. Jejich pojmenování je čistě na volbě výzkumníka, názvy by měly vystihovat jejich obsah. Novotná (2019) doporučuje kódování víceúrovňové a za nutnou součást analýzy pokládá kódovací knihu. V následné etapě dochází ke kategorizaci kódů, kategorie je skupinou kódů, které mají společný znak (Hricová, Urban, Ondrášek, 2023).

3.8 Reflexe etických rizik výzkumu

Etika je velmi významnou složkou kvalitativního výzkumu. Důvodem je osobní kontakt badatele s informantem, to z kvalitního výzkumu vytváří mnohem víc přísnější a náročnější prostředí v kontextu plnění etických principů. Z toho důvodu Miovský (2006) doporučuje nastavení hranic mezi aktéry výzkumu. V rámci výzkumu v oblasti sociální práce existuje několik klíčových aspektů, rozdělených do dvou etap (příprava a realizace výzkumu, prezentace výsledků). Jejich zohlednění je zásadní pro vytváření důvěryhodných a respektujících výzkumných praktik v oblasti sociální práce. Výzkumníci by měli sledovat etické směrnice a standardy, aby zajistili etickou integritu v celém výzkumném procesu (Hricová, Urban, Ondrášek, 2023). Miovský (2006) uvádí pět základních bodů, které by měl výzkumník zohlednit a kterými se budu řídit. **Respekt k účastníkům** - etika vyžaduje respektování práv a autonomie účastníků výzkumu. **Informovaný souhlas** - před započítím výzkumu budu účastníky, kteří dobrovolně participují na výzkumu a mají možnost kdykoliv z výzkumu odstoupit, informovat o cílech výzkumu. Získám od nich informovaný souhlas (na diktafon nebo písemně), což je podmíněno poskytnutím dostateku informací o výzkumu, jeho cílech a potenciálních rizicích, aby mohli uvážit, zda se chtějí účastnit. Zajistím, aby byla zachována **anonymita a soukromí** účastníků, pokud si to budou přát, a to i při zpracování a prezentaci výsledků. Po celou dobu výzkumu budu brát zřetel na **psychické i emoční bezpečí** participantů a umožním jim **seznámit se s výsledky výzkumu** (Miovský, 2006; Kajanová, Dvořáčková, Stránský, 2017).

Domnívám se, že k ovlivnění výsledků mého výzkumu by mohlo dojít ze strany informantů, zástupců OSPOD. Už samotný název práce vyvolává pocit, že hledám chyby v jejich činnosti, mohli by se cítit nepříjemně a odpovědi upravovat tak, aby byly

„správné“, ne odpovídající skutečnosti. Faktem je, že pravdivost odpovědí nemám možnost ověřit. Další riziko může vzniknout v souvislosti s otázkami na možné chyby v sociálním systému, i zde by mohli mít sociální pracovníci OSPOD tendence vypovídat o svém „zaměstnavateli“ zkresleně.

Já sama se budu v průběhu výzkumu snažit být maximálně objektivní a prostřednictvím sebereflexe nenechám jeho výsledky zkreslit svými postoji a názory.

4 Popis a interpretace výsledků výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, jak je v ČR z pohledu sociálních pracovníků naplňováno právo na udržování rodinných vztahů v případě sourozenců, kteří jsou rozděleni, a z nichž je nejméně jeden umístěn do pěstounské péče, a popsat nejčastější komplikace, se kterými se sociální pracovníci setkávají v praxi během nastavování a samotné realizace osobních kontaktů těchto dětí. Hlavní cíl je rozčleněn na 5 dílčích cílů, každému z nich je věnovaná samostatná podkapitola. V každé z nich je v úvodu představen konkrétní dílčí cíl, DC 2.řádu jsou uváděny jeden po druhém vždy včetně indikátoru, který konkrétní cíl charakterizuje a TO, která se k němu vztahuje. Toto prostředí skýtá úplnost i přehlednost, nabízí lepší orientaci pro čtení. Zbývající části podkapitol jsou plně věnované analýze a interpretaci výzkumných dat získaných prostřednictvím rozhovorů, jejich součástí jsou parafráze a doslovné citace informantů označené kurzívou a uvedené v uvozovkách. Protože v tuto chvíli již vím, že všechny rozhovory byly vedeny s ženami – sociálními pracovníci, informantkami, proto bude zbytek práce vedený v ženském rodě.

4.1 Analýza a interpretace DC1

Úkolem DC1 je zjistit, jaké metodiky, zákony a postupy využívají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací v ČR při nastavování kontaktů mezi sourozenci, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče.

První úkol DC 2. řádu: zjistit, jaké metodiky používají sociální pracovníci během nastavování kontaktů mezi sourozenci.

TO1: Jakými metodikami se řídíte během nastavování kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: metodiky používané během nastavování kontaktů

Z vyjádření informantek I1, I2, I3, I5 vyplývá **vnímání absence celostátních metodik ze strany MPSV pro nastavování kontaktů mezi sourozenci**. I3: „*Že by byla vyloženě metodika na nastavování kontaktů mezi sourozenci, v pěstounský péči, to není*“. I1: „*metodiku, třeba z Krajského úřadu, aktuálně žádnou nemáme*“. Informantky se tak opírají o **dílčí metodiky** vytvořené neziskovými organizacemi, metodiky veřejného ochránce práv, či ze strany samosprávy. I1 zmiňuje metodiku vytvořenou

organizací Amalthea, z.s., která se věnuje obecně nastavování kontaktů mezi dítětem v pěstounské péči a osobami blízkými, lze ji absolvovat i prostřednictvím on-line školení. I1, I2 a I4 se odkazují na veřejného ochránce práv a jeho doporučení, které se zabývá kontakty dětí se svoji biologickou rodinou. I4 uvádí metodiku Práce s ohroženým dítětem, které je umístěno do náhradní rodinné péče v Královéhradeckém kraji, platné metodiky MPSV – Doprovázení osob pečujících, osob v evidenci a jim svěřených dětí, na základě kterých byla zpracovaná Metodika doprovázení v Královéhradeckém kraji Krajským úřadem Královéhradeckého kraje ve spolupráci s Centrem pěstounských rodin. Zároveň I1, I2 a I3 vyjadřují **skepsi k možnosti tvorby univerzální metodiky**. Vzhledem k individualitě každé rodiny a každé situace je v podstatě nemožné takový materiál vytvořit, což potvrzuje I2: *„nemůžeme říct, že jakákoliv metodika by nás spasila a zachránila, protože se to nedá použít na všechny rodiny“*. I5 toto tvrzení sdílí: *„za mě prostě není možný pracovat dle metodiky...individuální je nejdůležitější slovo“*.

Druhý úkol DC 2. řádu: zjistit, jaké zákony používají sociální pracovníci během nastavování kontaktů mezi sourozenci.

TO2: Jakými zákony se řídíte během nastavování kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: zákony používané během nastavování kontaktů

Z rozhovorů vyplývá, že se informantky během své činnosti opírají o národní i nadnárodní právní předpisy a zákony. Jako klíčový a nejpoužívanější legislativní zdroj je všemi informantkami považován **zákon č.359/1999Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí, Občanský zákoník**, především pro jeho část významnou v souvislosti s kontakty sourozenců - ukládání **povinnosti pěstounům udržovat sounáležitost dítěte s jeho rodinou**. I1, I2 a I4 jmenují **Úmluvu o právech dítěte**, konkrétně **právo na jeho kontakt s vlastní rodinou**, I4 doplňuje *„tím logicky se sourozenci“*. Stejná informantka doplňuje výčet o **Listinu základních lidských práv a svobod**. V případě, kdy jsou vyčerpány jiné možnosti, dochází k porušení předpisů a nařízení, může dojít k použití tomu odpovídajících způsobů řešení. I1 zmiňuje zákon č.150/2002Sb., **Soudní řád správní a zákon č. 292/2013Sb., zákon o zvláštních řízeních**. *„To už jsou takové ty extrémní věci“*. V případě nejistoty, váhání, případném střetu s novou situací vnímají sociální pracovníce jako oporu komentáře, konkrétně se jedná o právní informační systém Codexis. *„...jsou to vlastně nálezy Ústavního soudu, který se taky zabývá tady téma kontaktama.*

I1 také uvádí, „...*když hledáme nějaký individuální případy, tak samozřejmě hledáme i v komentářích*“.

Třetí úkol DC 2. řádu: zjistit, jak sociální pracovníci v praxi postupují při nastavování kontaktů mezi sourozenci.

TO3: Jak postupujete během nastavování kontaktu mezi sourozenci?

Indikátor: postupy uplatňované během nastavování kontaktů

Odpovědi na tuto otázku se velmi překrývají, byť zaznívají nepatrné rozdíly, názory jsou vesměs shodné. Velmi **individuálně** se přistupuje ke každému dítěti i jeho rodině, hlavním kritériem je pohledem některých pracovníků **nejlepší zájem dítěte**, další řeší situaci prostřednictvím respektu k potřebám a zájmům dětí. Z odpovědí vyplývá důležitá pozice **případové konference** jako klíčového nástroje procesu, doplňuje ji mapování a spolupráce OSPOD s ostatními účastníky. Během nastavování kontaktů mezi sourozenci je informantkami vnímána potřeba **individuálního přístupu** a posouzení jako klíčový princip v tohoto procesu, I3: „*Individuálně plánujeme nějakou spolupráci s každou rodinou...*“, stejně jako **respektování zájmů a potřeb dítěte** přesně tak, jak se uvádí v Úmluvě o právech dítěte. I4: „*...při nastavování kontaktů mezi sourozenci je důležité respektovat hlavně potřeby a zájmy dotčených dětí*“. Na těchto přístupech se shodují pracovníci obou organizací. **Případová konference** je označována jako důležitý a užitečný nástroj, během kterého se dostanou ke slovu všichni zúčastnění a mají možnost vyslovit své představy. I4: „*Vhodným nástrojem pro nastavování kontaktů obecně je svolání případové konference, kdy může dojít k nastavení kontaktů tak, aby to vyhovovalo všem zúčastněným*“. I2 by celý proces přizpůsobila **nejlepšímu zájmu** všech zúčastněných dětí. I4 vidí nutnost v respektování potřeb a zájmů dotčených dětí. I3 vidí složitost situace v individualitě každého případu a I3 říká, „*nejdůležitější je, aby jim to bylo příjemné*“. Podle I1 je třeba „*vždy zohlednit zájmy každého toho jednotlivého dítěte*“. I5 označuje **mapování** za užitečný nástroj, díky kterému se daří existenci sourozenců odhalit a ve **spolupráci s OSPOD** je nakontaktovat : „*nikdy neděláme nic bez vědomí a souhlasu OSPOD*“.

4.2 Analýza a interpretace DC2

Úkolem DC 2 je zjistit, s jakými komplikacemi se v praxi během nastavování a realizace kontaktů sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je

umístěn do pěstounské péče, setkávají sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací.

První úkol DC 2. řádu: zjistit, jaké komplikace provází nastavování kontaktů mezi sourozenci.

TO4: S jakými komplikacemi se setkáváte během nastavování kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: komplikace provázející nastavování kontaktů

Z rozhovorů vyplývá, že komplikace jsou nedílnou součástí procesu, mezi nejobvyklejší patří neochota pěstounů podporovat kontakty. Neochota vzniká v důsledku špatných vztahů v rodině (především u příbuzenské péče) nebo z přesvědčení pěstouna o špatném vlivu členů biologické rodiny, obavám pěstouna ze ztráty dítěte (mohlo by se chtít vrátit zpět). Prostřednictvím výmluv (nedostatek peněz, času) nebo manipulace dítěte se mohou snažit proces bojkotovat. U malých dětí může k nechuti vídat sourozence vést špatná zkušenost, nedobré vzpomínky na biologickou rodinu nebo nezájem způsobený jen nechápaním smyslu setkání (mohou být malé a nevidět důvod k navazování vztahů). Z odpovědí informantek vyplývá existence konkrétních komplikací, jako nejvýraznější z nich je popisována situace „**když někdo nechce**“. Tento postoj může zaujímat jak pěstoun, tak jeden ze sourozenců nebo jiný dospělý. I2: „*během nastavování kontaktů tam je problém v těch dospělejších většinou, děti nebyvají ti, kteří by nám to hatily*“. Doprovodné organizace se setkávají s **nezájmem sourozence**, který má původ v **nevydařených setkáních**, v jejichž důsledku dochází k **úzkostným a emočně nestabilním stavům** většinou u mladších sourozenců. I3: „*Tyhle ty děti nevědí, proč na ně jako padne ta strašná úzkost...*“. Informanti vnímají jako nejčastější důvody nezájmu malých dětí výskyt **ne příjemných pocitů při vzpomínkách** na minulost, snaha **zavděčit se pěstounům, strach ze ztráty stabilního prostředí**.

Vzdálenost mezi sourozenci je považována za významnou překážku, stejně tak **manipulace pěstounem**, která se vyskytuje mnohem častěji v rodinách příbuzenských pěstounů (důvodem jsou rozepře v osobní rovině, mnohem větší emoční zatížení pěstounů; jako větší profesionálové vystupují zprostředkovaní pěstouni, sociální pracovníci se domnívají, že jedním z důvodů je i jejich edukace).I4: „*Také je v takových případech těžké určit, do jaké míry jsou postoje dětí ke kontaktům (tedy jejich odmítání) výrazem jejich vlastního názoru a do jaké míry je jejich postoj ovlivněn chováním pěstounů*“.

Ze slov informantů vyplývá, že děti především v mladším věku o kontakt s příbuznými dost často nestojí, neboť pěstounskou rodinu pokládají za vlastní (I3: „oni vlastně začnou jako svoje sourozence vnímat ty, se kterejma žijou“) a o jinou nemají zájem. „I5 vysvětluje tím, že na bývalou rodinu nechtějí vzpomínat, vzpomínky vyvolávají úzkosti. Na odlišné představy účastníků upozorňují I2 „ty zúčastnění mají úplně jiný představy o tom, jak to bude“ a I4, ať už jde o četnost nebo místo setkání. Problém nastává především u malých dětí, kde v přenesené podobě jejich představu vyjadřují dospělí, kteří popisují to, co si myslí, že je pro dítě nejlepší. I1 spatřuje problém v nezájmu rodičů a manipulaci pěstounem - „nějakým způsobem ponouká to dítě proti těm kontaktům,....protože potom i to dítě přestane o ten kontakt stát“.

Druhý úkol DC 2. řádu: zjistit, jaké komplikace provází realizaci kontaktů mezi sourozenci.

TO5: S jakými komplikacemi se setkáváte během realizace kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: Komplikace provázející realizaci kontaktů

Prostřednictvím odpovědí bylo poukázáno na problémy vnímané během realizace kontaktů sociálními pracovníci. Stejně jako u nastavování kontaktů i zde vznikají problémy na straně dospělých účastníků. Pěstoun stejně jako v předchozí etapě bojkotuje kontakt mezi dětmi, na druhé straně dochází k situacím, že doprovod nepřivede sourozence na domluvenou schůzku. Za systémový problém je považována **vzdálenost** mezi sourozenci. Problém **nedodržení termínu a neúčast na setkání** bez omluvy uvádí I1, I2 a I5. „to je pro to dítě strašný zklamání“ (I1). I4 vidí problém ve **změně postojů dětí ke kontaktům** a umístění dětí daleko od sebe. Přestože říká: „ to je pro tu pěstounskou rodinu takový těžko žitelný“, vidí řešení: „v případě umístění dalšího dítěte v ústavní výchově je vzdálenost problém, může být ale překonán setkáním v online prostoru“. Stejný problém vidí také I1, I3 a I5. I1, I2, I5 uvádí jako problém nedodržení termínu a neúčast na setkání bez omluvy, „to je pro to dítě strašný zklamání“(I1).

V průběhu rozhovoru se I3 a I5 shodně zmínily o specifické situaci, kdy se vyskytne mezi sourozenci osvojené dítě. Obě tuto situaci popisují jako častý problém, rodiče nemají povinnost ani dítě o sourozencích informovat, už vůbec s nimi udržovat kontakt.

4.3 Analýza a interpretace DC3

Úkolem DC 3 je **zjistit, jak uvedené komplikace provázející nastavování a realizaci kontaktu sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací řeší a jakými vodítky se při tom řídí.**

První úkol DC 2. řádu: zjistit, jak se v praxi řeší komplikace spojené s nastavováním kontaktů mezi sourozenci.

TO6: Jak řešíte komplikace spojené s nastavováním kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: řešení komplikací provázejících nastavování kontaktů

Z odpovědí informantek vyplývá, že kroky a řešení vedoucí k odstranění komplikací během nastavování kontaktů spadá do činnosti OSPOD. Právě jeho pracovníci mohou použít (případně nařídít použití) nástroje a možnosti, které vedou k vyřešení či zlepšení situace. Během nápravy volí metodu vhodnou a použitelnou vzhledem k individualitě situace a rodiny.

Dle výsledků odpovědí je jako nejčastěji používané a účinné řešení **případová konference**. I4: „*Máme tady případovou konferenci, ta je velká konstrukce*“. Za její smysluplný a uznávaný výstup je sociálními pracovníky považován **IPOD**. Tento nástroj je jimi sice uznávaný, v případě odmítání kontaktu sourozenců pěstounem může být ale vnímán i **skepticky** - účinný je dle nich pouze za předpokladu, že pěstoun rozhodnutí respektuje. Pokud se pěstoun rozhodne IPOD nedodržovat, nestane se nic, protože pro dítě je dle zúčastněných sociálních pracovníků důležitější udržení pěstounské rodiny než lpění na kontaktech. I3 svým tvrzením možný neúspěch IPOD potvrzuje - „*IPOD je věc nevymahatelná, já když se rozhodnu jako pěstoun, že s tím nesouhlasím, tak se se mnou sud'te...Ale na druhou stranu neznám soud, kterej by rozhodl, že proto, že se pěstoun odmítá každý měsíc kontaktovat s někým, takže by dítě odebral z pěstounský péče*“. Jako vhodné řešení vidí informantky I1, I3, I4 a I5 v **sanaci rodiny** a intenzivnějšímu zapojení **doprovázejících organizací**, kde je možné v rámci individuálního přístupu jednotlivé členy ke kontaktům motivovat. „*By se to mělo řešit tak, že se pracuje buď s téma rodinama...Sociální prací, individuální, intenzivní prací s téma pečujícími osobami*“. I1 a I2 zmiňují možnost přísnějších opatření jako je **napomenutí, pokuta** či **odebrání dítěte** z pěstounské péče, sama ale připouští, že k tomu za dobu její praxe ještě nedošlo - „*nikdy*

jsme to neudělali, tam člověk musí uvažovat nad tím, co je pro to dítě lepší“(I2). I1 zmiňuje nařízení spolupráce s psychologem.

Druhý úkol DC 2. řádu: zjistit, jak se v praxi řeší komplikace spojené s realizací kontaktů mezi sourozenci.

TO7: Jak řešíte komplikace spojené s realizací kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: řešení komplikací provázejících realizaci kontaktů

Z odpovědí vyplývá, že řešení komplikace během nastavování i realizace jsou podobná, účinné nástroje jsou v podstatě stejné. Stejně jako u nastavování kontaktů je hlavní iniciativa v rukou OSPOD. Jako vhodná řešení v souvislosti s problémy během realizace kontaktů vnímají pracovníce **případovou konferenci, vzájemnou spolupráci obou organizací**, možnost **neúčasti** na setkání **osoby**, která s kontaktem dětí vnitřně nesouhlasí.

I1 vychází z neuskutečněných schůzek a řeší zklamání dětí, proto za potřebný nástroj pokládá **spolupráci psychologa**: „..., že se tomu dítěti za pomoci psychologa vysvětlí, že prostě nebude v současné době v kontaktu se sourozencema...neděje se to tak, že by v tom ten pěstoun zůstal samotný“. I4 by svolala **případovou konferenci**, řešení ve **spolupráci s OSPOD** vidí I5 („máme s OSPODem fakt hezký vztahy, ta návratová část funguje fakt prostě skvěle...“), stejně jako v **individuální práci s pěstounem**, pokud kontaktům zamezuje on. „My se snažíme s těmi pěstouny hodně hovořit, hodně v tom podporovat.“ I5 doporučuje se **nevyžádanému kontaktu pěstounů vyhnout** a zvolit **alternativní doprovod** během setkání sourozenců: „prostě narušený vztahy...obava nebo naštvanost vzájemná...jsme to prostě organizovaly tak, aby se oni u toho potkávat nemuseli“.

Třetí úkol DC 2. řádu: zjistit, jakými vodítky se řídí sociální pracovníci při řešení komplikací vzniklých během nastavování a realizaci kontaktů mezi sourozenci.

TO8: Jakými vodítky se řídíte při řešení komplikací spojených s nastavováním kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: vodítka uplatňovaná během nastavování a realizace kontaktů

Z odpovědí informantek vyplývá podobné vnímání pojmů „řešení“ komplikací a „vodítek“, kterými se řídí. Jako základní vodítka jsou uváděny podobné nástroje jako u řešení komplikací. **Pomoc odborníka** – „... že tam je nějaký prostor pro práci s tím dítětem, tak pak určitě přes nějakou odbornou pomoc. Ale to si myslím, že té se dostává spíš dětem v pěstounské péči.“ **Případová konference** (I2: „ideální je to, když můžeme být

všichni na jednom místě a prostě, aby se to tam vyříkalo“) nebo intenzivnější **zapojení doprovázející organizace** (I5: „*hovořit, hodně v tom podporovat*“).

Optimistický přístup informantů vidí řešení v **participaci sourozenců vedené na vlastní**, kdy i přes nevoli dospělých mezi sebou dokáží sami navázat kontakt.

Všechny informantky toto tvrzení sdílejí a věří, že si k sobě sourozenci najdou cestu bez přičinění okolí, prostředkem bude online prostor či sociální síť. I4: „*kontaktům těch dětí hodně pomáhají ty možnosti online setkávání...*“, „*spoléháme na to, že dítěte jakmile ti sourozenci dorostou do určitého věku, ...se stejně najdou na sociálních sítích.*“ (I1.) Zájem pokládá za nejdůležitější I3 a I4, psychologa jako odborníka by k situaci přizvala I4.

4.4 Analýza a interpretace DC4

Úkolem DC 4 je **zjistit, jaká další práva sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, mohou být z pohledu sociálních pracovníků OSPOD a doprovázejících organizací těmito komplikacemi dotčena?**

První úkol DC 2. řádu: zjistit, jaké právo dítěte považují sociální pracovníci za klíčové v rámci procesu nastavování a realizace kontaktů mezi sourozenci.

TO9: Které právo dětí je klíčové v procesu nastavování kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: klíčové právo dítěte v procesu nastavování kontaktů

Z reakcí pracovníků OSPOD vyplývá vnímání klíčového práva jako vnímání „klíčového práva v kontextu dětí odebraných z biologické rodiny.“ Při jeho definování vychází ze zkušenosti s nastavováním kontaktů s rodiči, což je situace z jejich pohledu a zkušenosti mnohem častější. Jako klíčová byla označena dvě práva. **Právo na zachování rodinných vztahů** uvádí I1, I2 a I5 i s odvoláním na konkrétní pramen - **Úmluvu o právech dítěte**. I4: „*Já jsem teda vycházela z té Úmluvy o právech dítěte*“. I5: „*Takže určitě právo na kontakt s biologickou rodinou*“. **Právo na identitu** (z pohledu potřeby dítěte znát svoji biologickou rodinu, minulost...) je dalším zmiňovaným právem, jeho naplnění je důležité pro pracovníky doprovázejících organizací a také jednu pracovníci OSPOD. „*Protože ta identita v podstatě, ten sourozenec je součástí jeho života*“ (I1). Celý proces nastavování

provází princip **nejlepšího zájmu dítěte, vnímaný všemi informantkami jako klíčová zásada**. I4: „vždycky bysme měly ctít ten nejlepší zájem dítěte...“.

Během rozhovoru a v souvislosti s právem na zachování rodinných vztahů zmínily I1 a I3 vlastní zkušenost s přáním dětí poznat rodinné příslušníky a přednesly názor o hierarchii vztahů dítěte s rodiči a ostatními příbuznými. Shodly se, že **touha dětí poznat biologickou matku** je nejsilnější a mnohonásobně převyšuje přání poznat otce, sourozence či další příbuzné. „*Stejně jsou vždycky nejvíc zvědaví na mámu*“ (I1). I3: „*pro dítě je primární vztah s matkou...později chtějí vědět kdo je otec...sourozenci jsou až někde vedle...*“.

Druhý úkol DC 2. řádu: zjistit, s jakými dalšími právy dítěte pracují sociální pracovníci v rámci procesu nastavování a realizace kontaktů.

TO10: Která další práva dítěte figuruji v procesu nastavování kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: práva dítěte figuruji v procesu nastavování a realizace kontaktů

Mezi práva „další“ se v rámci odpovědí dostala téměř všechna **práva uváděná v Úmluvě práv dítěte**. Právo na identitu dětí pokládá za důležitou I1, I2 a I5, I2: „...*aby to dítě vědělo, odkud pochází a znalo celou svoji rodinu*“. I5: „...*právo na nějaké sebeurčení...já spíš uvažuji v intencích potřeb než práva...*“. **Právo na zdraví** zmiňuje I1: „...*že oni si vzájemně ubližují, tak by tam mohlo být třeba právo na zdraví*“ a I2: „...*má i dítě být v nějaký psychický pohodě. a psychická pohoda, to je zdraví*“. **Právo na bezpečí** uvádí I2: „...*pro dítě to nebylo bezpečný, to prostředí nebylo vhodné*“ a I5: „...*zajistit tomu dítěti prostě bezpečí*“. I5 a I1 hovoří o **právu na názor**. „Že vás určitě zajímá, jak se k tomu to děcko staví.“ (I5). „To dítě má právo vyjádřit ten svůj názor“ (I1). I1 doplňuje výčet o **zvláštní zranitelnost dítěte**.

Třetí úkol DC 2. řádu: zjistit, která z práv dítěte se mohou podle sociálních pracovníků dostat do kolize s právem klíčovým pro nastavování a realizaci kontaktů.

TO11: Která práva dítěte se dostávají v praxi do kolize s právem klíčovým?

Indikátor: kolize mezi právy dítěte při nastavování kontaktů

Z odpovědí informantek, které uvedly jako klíčové právo na **zachování rodinných vztahů**, je možná kolize vnímána s **právem na identitu, názor a zdraví a bezpečí**. I2 dává do kolize proti právu na zachování rodinných vztahů právo na zdraví a na bezpečí –

„zamyslet, jestli je to vůbec přínosem...má i dítě být v nějaký pohodě psychický. a psychická pohoda, to je zdravě“. I2 vidí hlavní kolizi s **právem na bezpečí**.

I3 konkrétní kolizi neuvádí, tuto otázku komentuje: „všechno je na tom, jak to někdo vyhodnotí...a vlastně často za to dítě rozhodne...dítě je často ve vleku dospělých“. I4 uvádí zajímavou myšlenku, kdy vnímá kolizi mezi dvěma právy na zachování rodinného prostředí: „ten systém odebere dítě z rodiny...tomu dítěti jsme odebraly právo vyrůstat se svoji rodinou...kdybysme to dítě neodebraly, tak bysme pak nemusely nastavovat ty kontakty“.

Pokud informantky zvolily jako klíčové **právo na identitu**, je vnímána možná kolize s právem na zachování rodinných vztahů, „Dítě by třeba chtělo, ale já se stydím za toho brácha, že je v ústavu...“ (I1).s **právem na názor** „...“, když to dítě nechce být v kontaktu s tím sourozencem“(I1), **právem na bezpečí** „kdy prostě ten kontakt s biologickou rodinou není bezpečnější“ (I5).

Čtvrtý úkol DC 2. řádu: zjistit, jak tyto kolize sociální pracovníci řeší.

TO12: Jak tyto kolize řešíte?

Indikátor: řešení kolize mezi právy dítěte

Z odpovědí informantek vyplývá odlišná volba nástrojů vedoucích k řešení v závislosti na druhu kolize. Pokud je v **kolizi právo na názor**, vidí I1, I2, I3 a I5 velký potenciál v **rozhovoru, práci s rodinou**. „V takovýchhle případech by nejvíc prostoru měl dostat sociální pracovník, to znamená práce zase s tou rodinou“) (I1). I1 a I2 by k řešení přizvaly **psychologa** nebo **terapeuta**. „Mají možnost nějaké psychoterapie. S nima na tom pracuje, může pracovat odborník a mají možnost si o tom popovídat (I2). V situaci, kdy je během kontaktu ohroženo bezpečí dítěte, doporučují I2 a I5 **asistovaný kontakt**, ideálně v zájmu poskytnutém sociálním pracovníkem a jeho organizací. I2: „když by se třeba jednalo o to, že to prostředí je nevhodný...tak se můžou ty děti potkat...máme nějakou herničku...“. I3 se v případě jakékoliv kolize obrací na **OSPOD**, jako nástroj možného řešení uvádí **IPOD**, jedním dechem ale dodává: „IPOD je věc nevymahatelná...když se rozhodnu, třeba jako pěstoun, že s tím nesouhlasím, tak se se mnou sudte...ale na druhou stranu neznám soud, kterej by rozhodl, že protože se pěstoun odmítá každý měsíc kontaktovat s někým...takže by dítě odebral...to by nebylo v zájmu dítěte“. I4 vidí jako řešení odebrání dětí z rodin v co nejmenší míře, nicméně připouští a popisuje problémy s tím spojené. I5

by kolize řešila důkladnější **edukací** všech zúčastněných stran – „*edukovat všechny strany, podpořit všechny strany...aby se to odehrálo co nejlíp v zájmu...*“.

4.5 Analýza a interpretace DC5

Úkolem DC5 je **zjistit, jak sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací hodnotí podporu ze strany sociálního systému pro prosazování práv sourozenců, kteří jsou rozděleni, a alespoň jeden z nich je umístěn do pěstounské péče, na udržování rodinných sourozeneckých vztahů.**

První úkol DC 2. řádu: zjistit, jak sociální pracovníci vnímají podporu kontaktů sourozenců ze strany sociálního systému.

TO13: Jak vnímáte podporu sociálního systému v oblasti nastavování kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: Podpora kontaktů ze strany sociálního systému

Z odpovědí informantek vyplývá odlišné vnímání podpory pracovníků OSPOD a pracovníků doprovázejících organizací. Pouze jednou z pracovníků OSPOD byl uvedený jeden druh podpory, který jí byl vnímán, další rovnou přešly k nedostatkům (i přes správné pochopení otázky). Zmíněný byl opět nedostatek metodických materiálů a také lidský faktor, který situaci může negativně ovlivnit. I1 a I2 by uvítaly **metodikou či zákonem konkrétnějším postupem**. „*asi bychom přivítaly nějaké doporučení*“, „*určitě vidím to, že se k tomu třeba nevyjadřuje MPSV*“, „*konkrétnějc uchopitelný než právo na styk s biologickou rodinou*“. .. I1 vnímá velkou **podporu doprovázejících organizací**. Proti tomu pracovníce doprovázejících organizací působily pozitivně a jmenovaly několik dílčích nástrojů, které vnímají jako podporu a jsou přínosem v rámci jejich činnosti. **Spolupráci s OSPOD** vnímají I3 a I5 jako podporu systému, možnost prostřednictvím **IPOD** zlepšovat situaci klienta a řešit problémy: „*když potřebujeme nějak zmapovat, tak jsou velmi iniciativní...*“. I3 jako podporu vidí **knihy života a terapeutické pohádky a rodinné konference**: „*...pomůže někdo svolat celou tu rodinu...třeba to dítě chce poznat svoji širší rodinu i třeba ty sourozence*“. I4 si myslí, že je vše nastaveno dobře a zákony i metodiky jsou aktuálně dostatečné. „*Nemyslím si, že kdybychom to měli v tom zákoně víc zdůrazněný, tak že by se to dařilo dodržovat a naplňovat líp*“. I5 uvádí, že díky **dotacím MPSV** mohou průběžně v organizaci držet psychologa, což jim výrazně usnadňuje

práci. „*Velmi často se ta psychoterapeutická podpora prostě do těch projektů dá dát...*“ (I5).

Druhý úkol DC 2. řádu: zjistit, kde konkrétně v rámci nastavování kontaktů vidí sociální pracovníci slabá místa sociálního systému?

TO14: Kde vidíte slabá místa sociálního systému?

Indikátor: slabá místa sociálního systému

Z odpovědí informantek vyplývá jak vnímání systémových chyb, tak i vnímání individuálních projevů jednotlivců, které vytváří překážku v procesu správného nastavení kontaktů mezi sourozenci. Za jejich možnou příčinu je uváděný tlak na zaměstnance, případně stres během plnění činnosti.

Nejčastějším faktorem při označení slabého místa je pro I2, I3 a I4 **faktor lidský**, s ním spojené nepříjemné projevy jednotlivců. „*Když všichni zúčastnění budou chtít, tak je mnohem větší šance, že se to povede...*“ (I2). I3: „*Ve smyslu, že neudělá nic. Anebo koná příliš*“. I4: „*...je to hodně v lidech, a pokud ty lidi jako to chtěj...*“. „*...záleží prostě pracovník od pracovníka...*“. I1 a I2 vnímají slabé místo v nedostatku podkladů a materiálů. I1: „*asi bychom přivítaly nějaký doporučení*“, I2: „*metodiky, ty si myslím, že by mohly být lepší, mohly by být aktuální, mohly by být psané prakticky a lidsky*. **Netečnost a necitlivost účastníků** uvádí I4, k tomu zmiňuje **časovou zaneprázdněnost sociálních pracovníků**: „*Velká míra zaplnění toho pracovního času opravdu takovými jako krizovými, nouzovými situacemi...*“, „*...netečnost těch dospěláků...taková necitlivost...asi spíš souvisí s nějakým syndromem vyhoření...*“. I5 vnímá jako slabinu ústavní péči, která je často spojená s komplikací, kterou je **vzdálenost** mezi dětmi. Znovu připomíná osvojení jako systémový problém.: „*Stejně to tam je, takže mně připadá, že jako udělat za tím tlustou čáru jako strašná chyba*“. „*...pokud to dítě jde do dětského domova, tak můžeme cestovat přes půl republiky, protože se prostě řeší, kde je zrovna volný místo*“, „*i kdyby jako byla snaha OSPODU, což asi je, hledat ty pěstouny poblíž, tak těch pěstounů je hrozně málo*“.

Třetí úkol DC 2. řádu: zjistit, jaká řešení vedoucí ke zlepšení fungování sociálního systému v oblasti nastavování kontaktů mezi sourozenci navrhují sami sociální pracovníci.

TO15: Můžete uvést konkrétní změny či opatření vedoucí ke zlepšení fungování sociálního systému v oblasti nastavování kontaktů mezi sourozenci?

Indikátor: navrhovaná řešení pro účinnější podporu

Z odpovědí informantek vyplývá vnímání potřeby opatření a změn, každá vyjádřila minimálně jednu potřebu. Pracovnice OSPOD i přes větší výčet slabých míst systému uváděly nižší počet návrhů pro změny. Protože z výpovědí nezaznívá snaha a touha po změnách razantních, ale spíše rezonují výrazy jako „více“, „lepší“, „důkladnější“, větší počet“, lepší“, „účinnější“, je důvodem domnívat se, že systém není nastavený špatně, jen je třeba ho v určitých oblastech zlepšit a zefektivnit. Pracovnice doprovázejících organizací jsou přesvědčené o významu **prevence**. I2 a I4 se domnívají, že zlepšení by nastalo díky důkladnější **edukaci** a lepšímu vedení pěstounů: „...*dál pracovat na nějakém tom vzdělávání pečujících osob...jako uvědomění si těch potřeb těch dětí...*“, „*tak jim tam zdůrazňovat tu nutnost kontaktu s biologickou rodinou*“. I3 a I5 vidí cestu ke zlepšení v **lepší práci s rodinou** a kvalitních sanačních službách: „...*kdyby v tomhle dobře fungovala sociální práce, která ty matce vysvětlí, že opravdu jako se tady s bídou staráš o dvě děti a třetí už bude vážně jako moc*“, „*dokonalá práce s biologickou rodinou. Fungující sanace. Dostatek dětských psychologů, psychiatrů a terapeutů*“. I3 by uvítala v sociální oblasti větší počet **psychologů, psychiatrů, terapeutů, více potencionálních pěstounů**. S úsměvem zmiňuje i vlídné a přijímající sousedy. I1 by vnesla do praxe novou, **účinnější zákonnou normu**. I5 by umisťovala děti blíž k sobě: „*aby se ty sourozenci nedostávali daleko od sebe...což ani není věc nějaký legislativy, to je prostě věc nějakého dobrého přístupu těch jednotlivých pracovníků*“. I4 by zavedla **lepší spolupráci všech dospělých zúčastněných osob**, domnívá se, že jejich participace na IPOD by znamenala větší efektivitu a přínos: „*Mohlo by dojít k zvědomění té potřeby všech těch lidí, který by se na tom IPOD podíleli*“.

Shrnutí výsledků

Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, jak je v ČR z pohledu sociálních pracovníků naplňováno právo na udržování rodinných vztahů v případě sourozenců, kteří jsou rozděleni, a z nichž je nejméně jeden umístěn do pěstounské péče, a popsat nejčastější komplikace, se kterými se sociální pracovníci setkávají v praxi během nastavování a samotné realizace osobních kontaktů těchto dětí.

Prostřednictvím prvního dílčího cíle bylo zjištěno, že jedinou metodikou, kterou využívají všechny zástupkyně OSPOD, je Doporučení veřejného ochránce práv. Další metodiky - metodiku vytvořenou organizací Amalthea, z.s., Práce s ohroženým dítětem, které je umístěno do náhradní rodinné péče v Královéhradeckém kraji, Doprovázení osob pečujících, osob v evidenci a jim svěřených dětí a Metodika doprovázení v Královéhradeckém kraji Krajským úřadem Královéhradeckého kraje ve spolupráci s Centrem pěstounských rodin uvedla pouze jediná informantka (jednu z metodik pomáhala vytvořit, to vysvětluje i její přehled o dalších zdrojích). Jediná pracovala s metodikou Amalthey. Většina informantek si stěžuje na nedostatek metodik a přály by si změnu v podobě aktualizovaných metodik. V této oblasti byly zástupkyně OSPOD kritičtější, vnímám to jako logické – právě ony na základě metodik a dalších rozhodnutí činí kroky v rámci nastavování kontaktů, kvalitní opora je pro ně klíčová. Současně ale i ony připouští nemožnost vytvořit požadovaný materiál, jsou si vědomy individuálních potřeb a specifík každého dítěte a rodiny. Doprovázející organizace v nedostatku metodik problém nevidí, pracují bez nich. Princip jejich práce spočívá v individuální práci s klientem a jedním z jejich úkolů je podpora pěstounů v umožnění a realizaci kontaktů se sourozenci, tento dílčí úkol dokáží naplnit bez metodik.

Ukázalo se, že zákon č.359/1999Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí je klíčový jak pro pracovnice OSPOD, tak pro pracovnice doprovázejících organizací, stěžejní je jeho část o ukládání povinnosti pěstounům udržovat sounáležitost dítěte s jeho rodinou. V souvislosti s právy dítěte zmínily všechny informantky Úmluvu o právech dítěte a jedna Listinu základních lidských práv a svobod (pojítkem je právo na kontakt s biologickou rodinou), zdá se ale, že s těmito zdroji aktivně a pravidelně nepracuje žádná z informantek, jednalo se spíše o znalost pasivní. Podobně tomu bylo v případě dalších zákonů -

zákon č.150/2002Sb., Soudní řád správní a zákon č. 292/2013Sb., zákon o zvláštních řízeních, přestože informantka měla tyto zákony v povědomí, s jejich uplatněním se v praxi zatím nepotkala.

Postup při nastavování kontaktů je u všech informantek podobný, jejich přístup ob-sahovaly stejné jmenovatele. Shodují se na potřebě individuálního přístupu a posouzení, zájem a potřeby dítěte jsou během procesu nastavování kontaktů stěžejní pro pracovnice obou organizací. V této etapě se obě organizace potkávají, jejich spolupráce je důležitá a může ovlivnit celý další průběh. Z odpovědí vnímám, že mezi oběma organizacemi vládne vzájemný respekt a uvědomění si nutnosti spolupráce i vzájemné potřeby.

Výskyt komplikací se velmi prolíná u nastavování a realizace, mezi těmito oblastmi je přímá souvislost. Druhý dílčí cíl označuje lidský faktor, nedostatečnou chuť, vůli a zod-povědnost jedinců jako jednu z příčin komplikací. V zásadě platí, že tyto komplikace způsobují zúčastnění dospělí (v případě, že kontakt odmítá samo dítě, je to opět způso-beno manipulací dospělého nebo špatnou zkušeností). Významnou měrou vstupuje do situace i věk dětí a situace v biologické rodině - stane se, zvláště ve velkých sourozenec-kých skupinách nebo pokud rodina často mění bydliště, že je skutečně složité tyto situace zmapovat a ještě se jim flexibilně přizpůsobovat. Pokud se k velkému počtu dětí přidá další faktor – vzdálenost, stává se situace obtížně řešitelná. Ukazuje se, že zprostředko-vání pěstouni jsou větší „profesionálové“ a v rámci plnění svých povinností vůči dětem v oblasti kontaktů sourozenců jsou vstřícnější a chápavější než příbuzenští pěstouni. Dů-vodem je rozdílná atmosféra v obou rodinách – zatímco zprostředkování pěstouni jsou připravováni na situaci a předem informováni o povinnosti udržovat kontakt s biologic-kou rodinou, příbuzenská pěstounská péče má jiný charakter, pěstoun není předem při-pravený a vzdělávaný, navíc osobní vztahy a konflikty mezi členy rodiny mohou do kon-taktů sourozenců vnést nelad a negativní emoce, tím je významně narušit.

Třetí dílčí cíl mi umožňuje nahlédnout do oblasti řešení komplikací souvisejících s kontakty sourozenců. Jak pro nastavování, tak realizaci je jako nejlepší způsob řešení označena případová konference, která dává všem účastníkům možnost vyjádřit se a napl-nit, pokud je to možné, své představy. Její výstup – IPOD je uznávaným vodítkem pro sociální pracovníky, nicméně se ukázalo, že nespolupracující dospělý může ohrozit prů-běh setkávání i přes správně nastavený IPOD a i přes možnost uložení tvrdších opatření mu reálně trest nehrozí. Cesta řešení “po dobrém“ se ukazuje být vhodnější a efektivnější

jak pro dítě, tak pro pěstouna. Další možností je práce s rodinou – individuální přístup a analýza situace dává možnost přehodnotit přístup pěstouna a umožnit tím kontakt sourozenců. V případě obav, úzkostí nebo jiných podobných projevů dětí je vodítkem spolupráce s odborníkem, ať už psychologem, psychiatrem nebo terapeutem. V této fázi je opět důležitá spolupráce všech odborníků ze sociální oblasti. Z výzkumu vyplynulo, že sociální pracovníci při opakovaných nezdarech o navázání kontaktu dětí způsobených různými vlivy spoléhají na pozdější svévolné skontaktování dětí vyvolané aktivitou jednoho z nich.

Čtvrtý dílčí cíl poskytuje vhled do oblasti klíčového práva a jeho případných kolizí s právy dalšími v rámci nastavování kontaktů sourozenců. Sociální pracovníce spíše podvědomě jmenovaly právo na udržování rodinných vztahů, právo na identitu či názor, častější je hledání správného řešení prostřednictvím principu nejlepšího zájmu dítěte. Obecně lze říct, že informantky hájí správně zájmy a potřeby dětí, které hodnotí spíše intuitivně a podle zkušeností získaných z praxe. i kolize řeší spíše intuitivně, přestože kolize nejsou konkrétně pojmenovány, jsou vnímané jako problém či riziko, které získává prostor pro řešení. Výsledkem je, že práva zůstávají zachována i bez jejich detailních znalostí.

Před zahájením výzkumu jsem se nejvíce obávala hodnověrnosti odpovědí u pátého dílčího cíle v souvislosti s možným zkreslením odpovědí a omezenou otevřeností informantek. Nebyla jsem si jistá, zda budou ochotné hovořit o slabých stránkách svého „zaměstnavatele“, nakonec se ukázalo, že zde nebude problém. Podporu ze strany systému vidí zástupkyně doprovázejících organizací v kvalitním fungování OSPOD a ve spolupráci s ním, pracovníce OSPOD vnímá jako podporu systému podporu doprovázejících organizací. Slabým místem je dle OSPOD nedostatek kvalitních, ucelených metodik, které by provázely nastavování kontaktů. Lidský faktor jako slabé místo označují zástupci obou organizací, zdá se, že zde vidí největší problém. Tento nejčastěji uváděný jev může situaci ovlivnit velmi negativně. Neochota a necitlivost jednotlivců může odrážet přepracovanost či vyhoření pracovníků. Ke zlepšení situace v oblasti pěstounské péče by dle informantek vedla větší edukace v oblasti pěstounské péče, kvalitní práce s rodinou, větší množství odborníků.

Závěr, diskuze a doporučení

Domnívám se, že hlavní cíl i všechny dílčí cíle výzkumu byl naplněny. Práce skýtá přehled o současné situaci v oblasti pěstounské péče a nastavování kontaktů mezi sourozenci v České republice, prostřednictvím odpovědi sociálních pracovníků se podařilo popsat způsob, jakým nastavují kontakty, a jakými vodítky se během tohoto procesu řídí, popisuje komplikace, které provází nastavování i realizaci kontaktů a současně způsob jejich řešení, označuje místa, kde dochází ke kolizi výkonu pěstounské péče a naplněním práv a potřeb dětí. Práce také informuje o tom, jak sociální pracovníci OSPOD a doprovázejících organizací v současné době vnímají podporu ze strany sociálního systému.

Teoretická část představila nejdůležitější poznatky v oblasti pěstounské péče a nastavování kontaktů mezi sourozenci, definovala základní pojmy a souvislosti v této oblasti a poskytla přehled o výkonu pěstounské péče a jejích klíčových účastnících v kontextu nastavování kontaktů mezi sourozenci, umožnila vhléd do legislativy v oblasti pěstounské péče a popsala pozitivní i negativní dopady sourozeneckých vztahů na osobnost člověka i samotný proces nastavování kontaktů mezi sourozenci, a tím vytvořila platformu zásadní pro definování dílčích cílů a výzkumných otázek a tím i samotný základ pro výzkum.

Praktická část prostřednictvím zkušeností a poznatků sociálních pracovníků OSPOD a doprovázejících organizací umožnila praktický vhléd na aktuální situaci v oblasti pěstounské péče, konkrétně během nastavování kontaktů mezi sourozenci. Nejvýraznějšími výstupy výzkumu jsou zjištění o nedostatečné státní podpoře sociálních pracovníků v souvislosti se zdrojem kvalitních metodických materiálů v oblasti nastavování kontaktů, velké vzdálenosti mezi rozdělenými dětmi, častá špatná atmosféra v příbuzenských pěstounských rodinách, v jejímž důsledku dochází k menší podpoře kontaktů dětí a hodnocení lidského faktoru jako slabého článku systému. Potvrdilo se, že ani sociální práce není výjimkou a patří mezi oblasti, kde lidský faktor sehrává významnou úlohu a stojí za úspěchy, ale bohužel i nezdary, v tomto konkrétním případě týkajících se procesu nastavování kontaktů. Některá řešení vedoucí ke zlepšení situace a odstranění problémů navrhuje samy informantky.

Během výzkumu byla pro získání podrobných informací použita technika polostrukturovaného rozhovoru. Tato technika se pro tento druh a oblast výzkumu osvědčila.

Pokud odpověď poskytla informaci, kterou bylo vhodné rozšířit, byla položena další, doplňující otázka. Tímto způsobem probíhaly všechny rozhovory, informace získané v průběhu dostatečně pokrývaly prostor a vytvářely podmínky potřebné k naplnění výzkumu.

V průběhu výzkumu jsem zaznamenala limity, které mohly ovlivnit výsledky výzkumu. Přestože hlavní cíl práce má popsat situaci v České republice, informantky, které na výzkumu participovaly, byly ze dvou krajů České republiky – Královéhradeckého a Pardubického. Domnívám se, že zde mohlo dojít ke zkreslení výsledků, je možné, že v jiných krajích by v důsledku demografických rozdílů byly odpovědi informantek odlišné. Stejně tak by výzkumu mohl prospět vyšší počet informantek. Domnívám se, že výzkumné šetření uskutečněné se zástupci všech krajů České republiky a s účastí většího množství informantů by vedlo ke zvýšení a zkvalitnění výpovědní hodnoty výzkumu. Protože je k tomuto tématu minimální množství zdrojů, navrhla bych ho k dalšímu zpracování, umožnilo by potvrdit či vyvrátit výzkumná zjištění, stejně tak by bylo vhodné prohloubit některé otázky. Další práce by mohla porovnat situaci v krajích, kde dle statistik pěstounská péče pokrývá potřebnou kapacitu, s kraji, kde je s umístěním dětí problém, či poskytnout hlubší prozkoumání dílčích komplikací. Toto téma by bylo možné zpracovat také z pohledu pěstounů. Práce by se dala rozšířit také o vyjádření MPSV ve vztahu k situaci (zda-li situaci a jak tuto problematiku vnímají, zda-li chystají změny v této oblasti, atd.).

Na základě poznatků získaných během výzkumu navrhuji několik doporučení či opatření, které by mohly vést k řešení problémů v oblasti nastavování kontaktů mezi sourozenci, případně k usnadnění a zkvalitnění samotného procesu:

1. Vytvoření ucelené metodiky či dalšího zdroje, který by sjednotil a usnadnil práci sociálních pracovníků na všech úrovních a po celém území České republiky v procesu nastavování kontaktů – uvědomuji si, jak je těžké vytvořit jeden mustr pro tuto oblast, nicméně bylo by užitečné vytvořit jednu ucelenou metodiku pod hlavičkou nejvyšší instituce – MPSV, která by zahrnovala a zohledňovala možné faktory vstupující do procesu nastavování kontaktů mezi sourozenci. Důležité je, aby se tímto řídili všichni účastníci na celém území České republiky, tím by se zajistil jednotný postup a přehlednost.

2. Stejně jako probíhá edukace u zprostředkovaných pěstounů, měla by probíhat u příbuzenských pěstounských rodin, ve kterých je výskyt problémů v procesu nastavování vyšší.
3. Zvýšení počtu pěstounských rodin – pomohlo by řešit vzdálenost mezi sourozenci, větší množství rodin by zvýšilo pravděpodobnost umístění dětí blíže k sobě.
4. Zajištění vhodnějších podmínek pracovníkům OSPOD, v důsledku kterých by se snížila míra stresu a napětí, předešlo by se syndromu vyhoření – supervize, více pracovníků...
5. Věnování větší pozornosti oblasti prevence - včasnější podchycení možných rizik a rodin, z toho plyne včasnější zajištění pomoci.
6. Věnování větší pozornosti oblasti sanace a zahájení jejího působení dříve (v návaznosti na prevenci) než je problém „rozběhnutý“.

Navržená opatření jsou jen povrchním návrhem pro řešení problémů a poptávají důkladnější analýzu.

Během výzkumu jsem zaznamenala pozastavení se obou pracovníků doprovázejících organizací nad problémem (komplikací) z oblasti osvojení v souvislosti s nastavováním kontaktů mezi sourozenci umístěných v náhradní rodinné péči. Zákonná povinnost osvojitele je informovat dítě o adopci kdykoliv před zahájením povinné školní docházky. Zkušenosti z praxe měly obě informantky z doprovázejících organizací špatné, kontakt se svými sourozenci podle nich osvojené děti obvykle nemají, osvojitel často nemá zájem dítěti poskytnout včas informace o jeho minulosti, kontakty se v důsledku toho nepodaří navázat i přes to, že by dítě mělo mít právo na udržování rodinných vztahů tak jako je to u jiných forem náhradní rodinné péče. Toto téma je aktuální, úvahy v souvislosti s ním generují zajímavá etická dilemata, proto by mi přišlo vhodné ho doporučit jako možné téma pro další výzkum.

Závěrem je důležité zdůraznit, že účinná a kvalitní pěstounská péče by měla být postavena na respektu vůči právům dětí a na jejich plné integraci do procesů, které se jí týkají. Přestože pěstounská péče může být v mnoha případech optimálním řešením pro děti, jejichž biologická rodina selhala, je třeba neustále zohledňovat individuální potřeby každého dítěte, s důrazem na udržení spojení s biologickou rodinou, pokud to slouží nejlepšímu zájmu dítěte. Naplňování práv dětí v rámci pěstounské péče je klíčovým faktorem pro dokonalý proces.

Seznam použité literatury

- BAUM, D., GOJOVÁ, A. (Ed.) 2014. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- BUBLEOVÁ, V. 2014. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče.
- VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV, 2020. *Doporučení zástupkyně veřejného ochránce práv ke kontaktům dítěte v pěstounské péči nejen s rodiči*. sp. zn. 6985/2020/VOP/PŠ, dostupné z: <https://eso.ochrance.cz/Nalezene/Edit/8788>.
- HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HOFSCHEIDEROVÁ, A. 2016. *Praktický právní průvodce nejlepším zájmem dítěte. Pro pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí* [online]. Brno: Liga lidských práv. [cit. 15. 11. 2023]. Dostupné z: <http://lp.cz/pubhkace/prakticky-pravni-pruvodcenej-lepsim-zajmem-ditete/>
- HOVORKA, D. 2021. *Sociálně-právní ochrana dětí: praktický průvodce a rádce úředníka*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky
- HOWE, N., KINSLEY, Ch. 2023. *Sibling-relations-and-their-impact-childrens-development* [online]. Encyclopedia on Early Childhood Development [12.11.2023]. Dostupné z: <https://www.child-encyclopedia.com/peer-relations/according-experts/sibling-relations-and-their-impact-childrens-development>
- HRICOVÁ, A., URBAN, D, ONDRÁŠEK, S. 2023. *Metodologie v sociální práci*. Praha: Grada.
- JANEBOVÁ, R. 2022. *The Application of the Legal Principle of Proportionality in the Practice of Social Work* [online]. European Journal of Social Work, Online First. [28.12.2023] Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/ABS/10.1080/13691457.2022.2063800>.
- KAJANOVÁ, A., DVOŘÁČKOVÁ, O., STRÁNSKÝ, P., 2017. *Metodologie výzkumu v oblasti sociálních věd*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.
- KOCOURKOVÁ, J., ČERNÁ, R. 2018. *Kontakt dětí v náhradní rodinné péči s biologickou rodinou*. Chrudim: Amalthea z.s. [10.10.2023]. Dostupné z: <https://www.amalthea.cz/kurzy/detail/kontakt-deti-v-nrp-s-biologickou-rodinou/>
- LEMAN, K., KAŠPAROVSKÁ, H., 2012. *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál.
- LIPOVÁ, D., KRBCOVÁ, A. TOMANOVÁ, K. 2019. *Pěstounské rodiny v České republice* [online]. Praha: Nadace Sirius. Asociace dítě a rodina, z.s. [3.11.2023]. Dostupné z: <https://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Analyza-Pestounske-rodiny-v-Ceske-republice.pdf>
- MACELA, M. 2019. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář*. Praha: Wolters Kluwer.

- MAHLER, M., BERGMAN, A., PINE, F. 2006. *Psychologický zrod dítěte*. Praha: Psyché.
- MARKHAMOVÁ, L. 2017. *AHA! Rodičovství-sourozenci*. Praha: Mladá fronta.
- MATĚJČEK, Z. 2017. *Psychologické eseje: z konce kariéry*. Praha: Karolinum.
- MATĚJČEK, Z. 2005. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte : dítě a lidský svět*. Praha: Grada.
- MATĚJČEK, Z. 2015. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. 2014. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. 2016. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí: dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.
- MINUCHIN, S. 2013. *Rodina a rodinná terapie*. Praha: Portál.
- MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- MPSV. 2017. *Zpráva o příčinách umístování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy orgánů sociálněprávní ochrany dětí* [online]. Praha:MPSV. [16.11.2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/637531/Zprava.pdf/86ee24d6-04a5-3b0a-a6ec-d0e4be11336a>
- MPSV. 2021. *Realizace kontaktů dítěte v pěstounské péči s rodiči a osobami příbuznými a blízkými*[online]. Praha: MPSV. [16.11.2023]. Dostupné z https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Metodika_Realizace+akt%C5%AF+d%C3%ADt%C4%9Bte+v+PP+s+rodi%C4%8Di+a+osobami+p%C5%99%C3%ADbzn%C3%BDmi+a+bl%C3%ADzk%C3%BDmi.pdf/ca9b0aea-78ef-f354-bf65-febc3a2d48c9
- MPSV, 2023. *Formy náhradní péče*[online]. Praha: MPSV.[16.11.2023].Dostupné z: https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece#PoS_Os
- NOVOTNÁ, H., ŠPAČEK, O., ŠŤOVÍČKOVÁ, M.(eds.). 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.
- ONDŘEJEK, P. 2012. *Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod*. Praha: Leges.
- PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. 2012. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Praha: Grada.
- REICHEL, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.
- RUPPERT, F. 2011. *Symbióza a autonomie: traumata z narušeného systému rodinných vazeb*. Praha: Portál.
- ŘIHÁČEK, T., ČERMÁK, I., HYTYCH, R. 2013. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita. SOHNI, H., 2019. *Sourozenecká dynamika*. Praha: Portál.

ŠÍNOVÁ, R., WESTPHALOVÁ, L., KRÁLÍČKOVÁ, Z. 2016. *Rodičovská odpovědnost*. Praha: Leges.

ŠUPLEROVÁ, R., ŠKORPÍKOVÁ, A. 2021. *Metodika doprovázení v Královéhradeckém kraji*[online]. Hradec Králové: Krajský úřad Královéhradeckého kraje. [20.11.2023]. Dostupné z: <https://www.khk.cz/assets/krajsky-urad/socialni-oblast/socialne-pravni-ochrana-deti/METO-DIKA---DOPROVAZENI.pdf>

UHLÍŘOVÁ, V. 2014. *Komunikace s dítětem o biologické rodině & kontakt dítěte s biologickou rodinou* [online]. [12.11.2023]. Dostupné z:

https://www.detipatridomu.cz/wp-content/uploads/kontakt_s_biorodinou_velky_vuz_sever.pdf

ÚŘAD VLÁDY, 2021. *Lidská práva*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti. Začátek formuláře.

WESTPHALOVÁ, L., ŠÍNOVÁ, R. 2019. *Nejlepší zájem dítěte*. Právník [online]. 1091-1108 [cit. 2023-11-16]. Dostupné z:

<https://www.ilaw.cas.cz/casopisy-a-knihy/casopisy/casopis-pravnik/achiv/2019/2019-12.html?a=3458>

ZDRÁHALOVÁ, S., JANEBOVÁ, R. 2023. *Právo je nastavené celkem dobře, ale sociální pracovníce ho ovlivňují způsobem, který jim nepřísluší*. Sociální práce 2, s.76-91.

ZEZULOVÁ, D. 2012. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál.

Zákony:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. [online]. [cit. 2023-12-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

Zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod [online]. [cit. 2023-12-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>.

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí [online]. [cit. 2023-12-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.

Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník. [online]. [cit. 2023-12-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Transformační tabulka 1.....	33
Tabulka 2: Transformační tabulka 2.....	34
Tabulka 3: Charakteristika výzkumného souboru.....	35

Seznam příloh

Příloha A: Přepis rozhovoru.....	strana 1
----------------------------------	----------

Příloha A: Přepis rozhovoru

Přepis rozhovoru s informantkou I3, vlastní zpracování

Datum a čas rozhovoru: 9.2.2024, , začátek v10.18 hod.

Místo rozhovoru: kancelář informantky

Délka rozhovoru: 1 hod 40 min

Způsob záznamu: nahrávka na mobilní telefon

Údaje o účastníkovi výzkumu:

- označení I3

- délka praxe: 13 let

- druh organizace: doprovázející organizace

Výběr účastníka: kontakt získán přes psycholožku spolupracující s organizací

Informovaný souhlas: ano, ústní v začátku rozhovoru

Průběh rozhovoru

- přítomné osoby: informantka, výzkumník

- přerušení hovoru: ne

- atmosféra: velmi přátelská, rozhovor byl veden ve velmi příjemné atmosféře

Informantka vyjádřila souhlas s nahráváním a se zpracováním rozhovoru za účelem výzkumu do bakalářské práce na téma Kritická reflexe výkonu pěstounské péče v České republice ve vztahu k právům dětí

Dobrý den, ráda bych se zeptala, jakými metodikami se řídíte během nastavování kontaktu mezi sourozenci?

My vlastně v tuhle chvíli žádnou aktuální metodiku nepoužíváme. Přečetli jsme jich spoustu, ale že by byla vyloženě metodika na nastavování kontaktů dětí nebo sourozenců v pěstounské péči, to není. Je metodika na nastavování kontaktů s osobami blízkými obecná. Ale jinak vlastně nic konkrétního nepoužíváme a vždycky řešíme, jestli ty děti k sobě mají nějaký vztah. a jestli je ten kontakt v jejich zájmu, jestli ten kontakt chtějí nebo nechtějí.

Jakými zákony se řídíte během nastavování kontaktů?

Tak je to zákon o sociálně-právní ochraně dětí, který právě pěstounovi ukládá povinnost umožnit kontakt dítěte s osobami blízkými. To máme i napsané v dohodě o výkonu pěstounské péče, to je jedna z povinností pěstouna. Ještě si musíme říct, co je vlastně kontaktem dětí v pěstounské péči nebo sourozenců. Ona to může být výměna fotografií. Může to být rozhovor přes whatsapp. Nebo to může být prostě nějaká občasná návštěva. Anebo to může být prostě taky kontakt, který proběhne ve věku deseti let věku dítěte, kdy dítě chce de facto poznat, jak vypadají jeho sourozenci, odkud jsou a jak žijí. a může to být takováhle jednorázová akce, takže to je úplně pestrý. Podle toho de facto, jestli ty děti mají nebo nemají společnou nějakou minulost. Z čeho vlastně vycházíme? Je rozdíl, jestli ty děti byly odebíraný z rodiny postupně při narození a vlastně se nikdy nepotkaly. Anebo jestli spolu třeba prvních sedm let vyrůstaly nebo i tři, čtyři roky vyrůstaly a mají mezi sebou vazbu. Jo, to je vždycky to nejpodstatnější. Jo, nejdůležitější je, aby jim to bylo příjemné, aby v tom byly v pohodě. Aby je to někam posouvalo, aby se nestalo to, že když dítě uvidí svého sourozence, tak že potom půjde do nějakýho regresu, protože třeba ten sourozenec mu bude připomínat tu šílenou minulost, která byla doma. Jo, nějaký drobný regres tam možný je. S tím se musí počítat. Jo, ale vždycky se tam vyhodnocuje, jestli to tomu dítěti prospívá a jestli to pro něj je smysluplný.

Stává se často, že nejsou umístění sourozence společně?

Jednak tyhle děti, který přicházejí do náhradní rodinné péče, pocházejí často z velkých sourozeneckých skupin. De facto ta demografická křivka tam je úplně obráceně, pokud je ve většinové populaci 1-2 děti, tak v náhradní rodinné péči to máme přesně obráceně. Tady to největší skupinu máme 4 plus. a 1 dítě de facto to se nám objevuje téměř minimálně a často jsou to děti, které byly v osvojení. a ty osvojitelé vlastně nevědí ani o tom, že se tam narodily další děti. Ty děti pocházejí spíš z velkých sourozeneckých skupin. Ty skupiny jsou fakt veliký. Není výjimka, že do přechodný pěstounský rodiny nebo do několika přechodných rodin se dělí čtyř až pětičlenná sourozenecká skupina nebo že do přechodných rodin jdou tři nejmladší děti a tři nejstarší jdou do dětského domova. Nebo se ty děti postupně rodí.

Ještě se zeptám, jakou máte zkušenost, vstupují do tohoto nastavování rodiče?

Někdy do toho vstupují, protože někdy se konají kontakty, že tam je přítomný i rodič, že to je vlastně asistovaný kontakt té rodiny. Takže někdy ano. a to je ještě velké rozdíly, jestli se jedná o sourozence, který byl zrovna odebraný, byli ale umístěny do několika přechodných rodin a je tady ve hře návrat dětí zpátky k rodičům. Jo, to pak je tam velká snaha udržet jak ty sourozence společně, tak samozřejmě i s tím rodičem, aby se vidali společně, aby ten vztah mohl pokračovat.

Děkuju, jak postupujete během nastavování kontaktu mezi sourozenci?

Tak to už jsem vlastně řekla. Nejvíce záleží na tom, z jaké situace vycházíme. Může se totiž stát to, že dítě vyrůstá samo v pěstounské rodině, protože třeba se narodilo a starší sourozenci už byli pryč. Dítě bylo odebraný, prošlo vlastně přechodnou rodinou, bylo umístěny do dlouhodobé péče. a pak chce samozřejmě vědět v nějakém věku, všechny ty děti chtějí vědět, odkud jsou, odkud pocházejí, jak vypadají jejich rodiče, jak vypadají jejich sourozenci.

Když se nastavují kontakty, tak spolupracujete s OSPODem, dává vám OSPOD prostor se k tomu vyjádřit?

Osposp by měl, když se to dítě odebírá, udělat nějakou případovou konferenci, kde se to nějakým způsobem nastaví. Kde se nastaví kontakty dítěte s jeho biologickou rodinou a teď strašně záleží na tom, jestli ta rodina o ty kontakty vůbec má v tu chvíli zájem. Jestli tam je někdo, kdo se s tím dítětem chce kontaktovat. Jiná frekvence kontaktů je, když je to dítě v přechodné rodině, kdy se prostě maximálně snažíme, aby se to dítě mohlo vrátit. a úplně jiná frekvence kontaktů je, když je to dítě v dlouhodobé pěstounské péči. a tam si myslím, že je pro to dítě důležité, aby vědělo, kdo jsou jeho rodiče. a co se v té rodině stalo. Proč de facto on nemůže vyrůstat jako s nimi. Ale ten kontakt pro něj je dostačující dvakrát, třikrát za rok. Možná už tušíte, proč žádná metodika... Protože je to tak složitý... Individuální... Vždycky se u každého dítěte musí fakt postupovat v tom jeho zájmu. V jaké situaci se nachází a co je pro něj dobré. No a někdy i co je pro něj bezpečné. Prostě nechceme to dítě vystavit dalšímu traumatu.

S jakými komplikacemi se setkáváte během nastavování kontaktů mezi sourozenci?

Tak to nastavování je obecně že někdo nechce. Největší problém je, že například starší sourozenci by se strašně rádi potkali s tím mladším. Ale tomu mladšímu to je úplně jedno, protože třeba z té rodiny odešel strašně brzo, před druhým rokem věku. a tyhle děti si nepamatují ty konkrétní situace. Oni nevědí, jak se to přesně událo. Oni to nemají jako v té rozumové části hlavy, ale mají to jenom v těch emocích. a tam se pak právě stane to, že tyhle děti vlastně vůbec nevědí, proč najednou na ně padne ta strašná úzkost. Proč najednou jsou tak strašně nervózní. Takže ten sourozenec, když je třeba pětiletý, tak on začne : „pamatuješ si, jak nám mamka tohle a jak támhleto?“ On se ale zafixoval už na tuhle mamku a tuhle už vlastně dávno v té hlavě nemá, a když ten sourozenec mu tam začne tyhle věci vykládat, tak on strašně emočně znejistí. A, to jsou pak takové situace, že to dítě se začne budít v noci, začne se pomočovat.

Takže zase se čeká, až on přirozeně, až ho příroda navede k tomu, že on je chce vidět v těch třeba devíti letech?

No třeba dřív anebo se to dítě na to třeba nějak jako připravuje nebo se mu některý ty věci jako zvědomí. V každý pěstounský rodině vlastně začnou jako svoje sourozence vnímat ty děti, se kterejma žijou. Jo oni pak vlastně se nedokážou dopočítat toho, kolik těch kolik těch sourozenců vlastně jako mají. Tam si udržujte kontakty. To jednou bude na nich. Seženete informace pro dítě, že jsou ty sourozenci takhle a takhle.

Možná jedna z mála situací, kdy jsou sociální sítě ku prospěchu.

Ano , to je dobrý, protože ty děcka se nějak pohledají a najdou se. Ale pokud ty děti fakt nevyrostají spolu v té rodině, tak není možný mít tu ambici, že mezi těma dětma se udrží sourozenecký vztah. Sourozenecký vztah ve smyslu opravdu toho vztahu my jsme si ti dva nejbližší, protože my jsme spolu vyrostli. Můžeme v těch dětech udržovat vědomí, že ty sourozence někde mají. Ale vlastně až oni vyrostou, tak bude na nich. Jestli se jim podaří s některým z těch sourozenců navázat ten vztah.

S jakými komplikacemi se setkáváte během realizace kontaktů mezi sourozenci?

Jednak to je toto, pak je to vzdálenost často mezi těma rodinama. Ty rodiny si žijou úplně odlišnej život. a pokud jsou děti v různých pěstounských rodinách. Pokud jsou děti v biologický rodině, což taky se někdy stane, tak to je často ještě složitější. Jo, prostě ty

děti vyrůstají jako v úplně jiných sociálních podmínkách. Jo, když si to vezmeme tak tady pěstouni se nám rekrutují ze skupiny, která teda má zázemí, chce pečovat, dělá všechno pro rozvoj dětí a ty děti přicházejí z rodiny, kde zas ta rodina často žije na hranici chudoby. a ta matka má minimální rodičovské kompetence pro ten rozvoj. Anebo ani z jedny strany třeba není zájem. Máme některý děti vlastně ze vztahů, kdy matka si pořídila sourozence dětí v době, kdy byl její stálý partner ve výkonu trestu. Ona ví, že by ho třeba, že by ho ten partner nepřijal, takže proto ona ho dává do náhradní rodinné péče. Tyhle děti jdou někdy do osvojení. a kontakt osvojených dětí s jejich biologickými sourozenci je ještě daleko komplikovanější, protože pěstoun to má uzákoněný, že by měl podporovat, ale osvojitel de facto má povinnost seznámit dítě do 6 let věku. To mu ukládá občanský zákoník. Jo dítě by to dneska už mělo vědět. Jo, dneska už bysme neměli narážet na situace, že dítě neví, že bylo osvojeno.

A jak řešíte komplikace spojené s nastavováním a třeba i realizací kontaktů?

Vždycky nějak individuálně. Prostě když jedna strana nechce, tak ji neporučíte.

Pokud by nechtěl pěstoun z libovolných obav a důvodů, tak tam poručit umíte?

Poručit sice umíme nebo my ne ,ale OSPOD jo. OSPOD to může dát jako do IPODu. Dítě a rodič a je jedno, jestli to je biologický rodič anebo pěstoun, jsou prostě spolu provázaní. Hlavně emočně provázaný. Takže my, když pěstouna do něčeho dotlačíme a on tam nebude v poho, tak nikdy nebude po tom kontaktu v pohodě ani to dítě. Jediný, kdy se to pak dá urvat je v pubertě. Kdy to dítě jde proti tomu rodiči a zvláště, pokud tam prostě něco jako cejtí. Pokud to nejsou „hodné“ holky. Které de facto se bojí ty svoje náhradní rodiče prostě zklamat. Oni jsou jsou napojený na ty svoje maminky a vlastně jim plněj ty jejich jako přání a touhy. Většinou je to potom na nějakou terapii.

Zmiňovala jste vzdálenost jako komplikaci? To je kapacitní problém, že se hledají pěstouni, kde to jenom jde, aby to vůbec klaplo?

Oni jsou umístění takhle, že se odeberou společně a umísťují se různě. Snaha je, když mají vazbu, aby byli blízko, aby se to dalo, ale samozřejmě furt lepší, když máme teda rodinu v Brně, než abysme měli děti v ústavu.

Jakými vodítky se řídíte při řešení komplikací spojených s nastavováním kontaktů mezi sourozenci?

Vždycky se tam řeší zájem dítěte. To je nejdůležitější. Opravdu se snažíme, když to dítě chce potkat ty svoje sourozence, aby se tam udělal aspoň takovej ten kontakt, aby se ty děti poznaly.

A jak jste zmínila kontraindikaci k tomu, že děti musely jít od sebe? Co je důvodem?

Ty děti jsou obě de facto nebo minimálně jedno z těch dětí natolik emočně poškozený tím, co se v té rodině stalo, že potřebuje intenzivní péči a takový ty náručový děti. Tak ty potřebují prostě individuální péči a někdy je opravdu lepší, když ji dostanou a může docházet k tomu jejich emočnímu uzdravování, než když se za každou cenu prostě ty děti drzej pohromadě.

Které právo děti je klíčové v procesu nastavování kontaktů mezi sourozenci?

V našem právním řádu tse třeba mluví o právech rodičů víc. Ale co je opravdu právo toho dítěte... Dítě má právo jako vědět, má právo znát svoji historii. Vlastně jsem nikdy nezažila soudní řízení, že by se někdo domáhal toho, že dítě má právo na kontakt s nějakým sourozencem. Jo, buď se to podařilo nějak jako domluvit anebo do toho nikdo takhle tvrdě j nešel.

Takže pokud se bavíme o klíčovém právu, tak kdybysme mělo vyzdvihnout jenom jedno, které by se týkalo udržování kontaktu... Zmiňovala jste tu identitu? Bavily jsme se také o názoru těch dětí, že se jim naslouchá, když se k tomu vyjadřují.

To tano, ale že by třeba v náhradní rodinné péči probíhal soud o tom, že dítě se má vidat třeba 1x za měsíc se svým sourozencem, to jsem nikde jako nezažila. Většinou je to jako o tom, že se zpracovává nějaký kontakt, aby to dítě vědělo. a pak už dneska, když ty děti jsou starší, tak oni se nějak propojí, třeba přes nějaký sociální sítě a třeba se zkontaktují vlastně samy, když jsou starší. i z hlediska vývoje. Tak je primární pro to dítě vztah s matkou. Potom až později v pozdějším věku ty děti chtějí vědět i kdo je otec. a ty sourozenci jsou vlastně až někde vedle. a tam je to fakt strašně složitý v té náhradce. Jaký děti vlastně budeme vnímat jako sourozence toho dítěte?

Vy už jste na začátku říkala, že vlastně dítě získává sourozence v té pěstounské rodině, že tam je navázaný na ty děti víc, že prostě s nima tráví ty „obvyklosti“.

Tak s nima roste a někdy jsou to nebo nemusí to být jenom biologické děti pěstounů. Často ta pěstounská rodina může být seskládaná ze tří pěstounských dětí, který spolu prostě jsou úplně nepříbuzné.

Která další práva dítěte figurují procesu nabourání?

No tam nic není.

Která práva dítěte se dostávají v praxi do kolize?

Je to právě ten kontakt s osobami blízkými. Tam nám dokonce zákon totiž nehovoří o rodině. Tam nám hovoří o osobách blízkých. Protože tam je to to, že právě ten sourozenec paradoxně vůbec nemusí být osobou blízkou. Osobou blízkou může být třeba i sousedka. Občanský zákoník u osvojených dětí hovoří o tom kontaktu o tom, že dítě má právo vědět, že je osvojené. Ale to bych řekla, že je asi tak jako skoro jediný, co máme jako právně ukotvený. Jinak všechno to je na tom, jak to někdo vyhodnotí. a vlastně často i za to dítě rozhodne. Dítě je často ve vleku nás dospělých. Jo berte to tak, že vy když se rozhodnete, že se nebudete vídat se svými sourozenci, tak dítě nepozná svoje tety, strýdce, bratrance, sestřenice. Taky nevím o tom, že by se kdy takhle širší rodina soudila, že by chtěla prostě se vídat takhle se svým třeba synovcem. Ale obecně se ví, že pokud i v takové rodině, která nefunguje, tak pokud tam ještě funguje ta matka, jakože babička těch dětí, tak se to trochu nějak podrží. Jo je tam trochu záruka někoho, kdo to pohlídá. Pokud tam i takhle osoba chybí, tak to jde do háje.

Jak řešíte kolize práv dětí?

No my tam řešíme ten zájem dítěte a pokud se nám to nedaří, pracovník OSPOD to dává do IPODu, třeba že by dítě mělo zájem o kontakt s biologickým sourozencem, který je třeba umístěný někde jinde. Podotýkám, že ipod je věc nevymahatelná. Já když se rozhodnu jako pěstoun, že s tím nesouhlasím, tak se se mnou sud'ťe. Jo jediný, kdo mně může cokoli nařídit, je soud. Teď se bavíme opravdu jako o tvrdém právu. Jo, nebavíme se o tom, co je v zájmu, koho, ale když já řeknu, milá sociální pracovnice, já tohle respek-

tovat nebudu. Tak prostě ta sociální pracovnice může podat návrh k soudu. Třeba přehodnocení pěstounské péče. Může. Ale na druhou stranu neznám soud, který by rozhodl, že proto, že například pěstoun se odmítá každý měsíc kontaktovat s někým, tak že by dítě odebral z pěstounské péče. To by nebylo v zájmu toho dítěte. To bysme to dítě dávali ještě do horšího, Jo, takže to vždycky je potřeba řešit na nějaký lidský bázi, vlastně se snažit toho pěstouna přesvědčit, že to opravdu je pro to dítě dobrý, potřebný. a většinou pokud něco toho pěstouna takhle strašně zarazí a že že on jako opravdu se tomu brání, tak je to jako jeho strach. Jo, že se něco stane, ale málokterý pěstoun chce udělat něco, co by tomu dítěti škodilo. Takže se daří, když se to rozumně vysvětlí a je daleko lepší než to tlačit nějak tvrdě, tak s tím pěstounem pracovat a snažit se ho dovést k tomu, aby i on sám chtěl, aby se to dítě třeba potkalo.

Je častější obava pěstouna, že se dítě se naváže víc na toho rodiče anebo že mu to ublíží? Obojí a u příbuznejch hodně. a nebo u některých jako pěstounů, který maj jako snahu dělat ty věci správně, fakt, jako jsou takový ty slušní lidi jo, aby z něj nevyrostl ten kriminálník, aby z něj nebyla ta šlapka.

A dá se s tím pracovat ?

Nějak to jde, ale musí se umět posunout ten pěstoun a se strachem se pracuje strašně těžko, protože ten pěstoun, když je v klidu, tak to třeba ví. Když se dostane do stresu, tak i ten pěstoun prostě reaguje zkratovitě.

Ono to musí bejt hrozně těžký, když to bere fakt vážně a zodpovědně.

Musí to bejt strašný. Vy fakt s tím rodičem vlastně jako nemůžete bejt kámoši. Ale nějak vnitřně tam musíte, jako se propojit i přes ty blbý věci, co se staly, ho vlastně nějak musíte přijmout a mít jako rád, protože to z vás cejtí to dítě, který potom se vás může zeptat, proč to tak je. Vy se zatváříte nějak divně. Tak ono se vlastně najednou třeba přestane ptát, protože ono vám nechce ubližovat. U těch dětí v náhradní péči říká se tomu říká konflikt loajality. Ono by chtělo něco, ale vlastně ten vztah s tím náhradním rodičem mu nedovolí, aby to chtěl.

Jak vnímáte podporu sociálního systému v oblasti nastavování kontaktů?

Tak samozřejmě ty nástroje tam máme. OSPOD má IPOD přehodnocovat minimálně 1x za půl roku. Takže tenhle nástroj tam máme. a pak tady ještě máme jeden nástroj, který jsme nezmínily a to jsou rodinné konference. Mluvily jsme o případovkách, kde se to de facto jako nastavuje. Ale rodinná konference je situace, kdy vám jako pomůže někdo svolat celou tu rodinu a kde to dítě v náhradní rodině chce poznat svoji širší rodinu, i třeba ty sourozence. Jo, a potom teda samozřejmě knihy života. Píší se jim taky terapeutický pohádky. Přes tyhle nástroje se to těm dětem líp zpracovává. Dětem to pomáhá. Je důležité, aby věděli, že ty sourozence někde mají, někdy je to pro ně snazší. Hrozně těžký, co se týče sourozenců, je pro ty děti přijmout, když třeba oni jsou ty jediný, který jsou z rodiny pryč.

Kde vidíte slabá místa sociálního systému?

No, no jako největší slabinou jako sociálního systému je, že to, co si myslíme, že je správně, tak často není v zájmu dítěte. a potom nám velmi často selže lidskej faktor. Ve smyslu že třeba neudělá nic. Anebo koná příliš. Prostě, když něco nejde, tak prostě řeku nepřetlačíte ...

To znamená, že jsou to chyby jednotlivých účastníků systému?

Já neříkám, že je systém nastavený správně. Podívejte se to, že se nám narodí 12 dětí matce, která se ani o jedno z nich nestará, není úplně správně. To je informace, která se musí řešit preventivně, ale ne ve chvíli, kdy tady máme už to dítě, protože to je jak kdybych mu říkala, ty už ses vlastně neměl narodit. On vlastně způsobí nebo umožní to, aby prostě spousta lidí bylo šťastnejch. Když bysme tady neměli tyhle matky, tak tady nebudeme mít osvojitelský rodiny, který se modlej k tomu, aby už dostaly to dítě. Je to strašně těžká situace.

Oproti tomu je dost dětí, který zůstávají v ústavních zařízeních a ty úplně šťastný třeba nejsou...

V dětských domovech to jsou. Tam možná, kdyby v tomhle dobře fungovala sociální práce, která ty matce vysvětlí, že opravdu jako se tady s bídou staráš o dvě děti a třetí už bude vážně moc. Tak by to možná končilo líp. Ale vůbec vychytat tyhle matky. a než to tam někdo zachytí, že tam je velkej průšvih, tak najednou tady máme vlastně neřešitelnou situaci.

Můžete uvést konkrétní změny či opatření vedoucí ke zlepšení fungování sociálního systému?

No samozřejmě dokonalá práce s biologickou rodinou. Fungující sanace. Dostatek dětských psychologů a psychiatrů a terapeutů. No a s tím spojené taky neomezené finanční možnosti na placení těchto služeb. Potom samozřejmě dostatečné množství zájemců o náhradní rodinnou péči. Abysme mohli opravdu vybírat, pro které dítě bude ta která rodina skutečně nejvhodnější. Protože to my teď dělat nemůžeme. Ještě bysme měli mít dokonalý školství, který bude respektovat potřeby toho dítěte, aby to dítě se nám mohlo opravdu správně rozvíjet a i tam to prostředí bylo dokonalé. K tomu samozřejmě ty vlídné a přijímající sousedy.

Moc děkuji za rozhovor.